

YENİSEY

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

Yıl: 1 Sayı: 1

Uluslararası Hakemli Dergi

Yıl/Year: 1 – Sayı/Issue: 1 – Aralık/December 2020

Editör

Dr. Tülay Çulha - culhatulay@gmail.com

Editör Yardımcıları

Uzm. Muhammet Özcan - ozcannmuhammet@gmail.com

Arş. Grv. Tuğrul Gökmen Şahin - tugrul.sahin@inonu.edu.tr

E-mail: yeniseydildergisi@gmail.com

Web: <http://www.yenisey.com>

YENİSEY

Yıl/Year: 1 – Sayı/Issue: 1 – Aralık/December 2020

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Editör

Dr. Tülay Çulha - culhatulay@gmail.com

Editör Yardımcıları

Uzm. Muhammet Özcan - ozcannmuhammet@gmail.com

Arş. Grv. Tuğrul Gökmen Şahin - tugrul.sahin@inonu.edu.tr

Alan Editörleri

Prof. Dr. Hasan Kavruk - İnönü Üniversitesi - hasan.kavruk@inonu.edu.tr

Prof. Dr. Erol Öztürk - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi - erolozturk@gmail.com

Dr. Salim Durukoğlu - İnönü Üniversitesi - salim.durukoglu@inonu.edu.tr

Dr. Gürkan Moralı - Erciyes Üniversitesi - gurkanmorali@gmail.com

Dr. Seda Taş - Trakya Üniversitesi - stone.seda@gmail.com

Danışma ve Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Ölmez (İstanbul Üniversitesi) - olmez.mehmet@gmail.com

Prof. Dr. A. Melek Özyetgin (Yıldız Teknik Üniversitesi) - ozyetgin@gmail.com

Prof. Dr. Aynur Koçak (Yıldız Teknik Üniversitesi) - aynurnazkocak@hotmail.com

Prof. Dr. Deniz Abik (Çukurova Üniversitesi) denabik@cu.edu.tr

Prof. Dr. Engin Çetin (Çukurova Üniversitesi) encetintr@gmail.com

Prof. Dr. Figen Güner Dilek (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) figengunerdilek@gmail.com

Prof. Dr. Gülsel Sev (Abant İzzet Baysal Üniversitesi) gulselsev@gmail.com

Prof. Dr. Henryk Jankowski (Polonya, Poznan, Adam Mickiewicz University) henko@amu.edu.pl

Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) hulya.kasapoglu@hbm.edu.tr

Prof. Dr. M. Esat Harmancı (Kocaeli Üniversitesi) esatharmanci@hotmail.com

Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın (Marmara Üniversitesi) mskacalin@gmail.com

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten (Hacettepe Üniversitesi) bnesrin@yahoo.com

Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan (Dokuz Eylül Üniversitesi) bozkaplan@gmail.com

Prof. Dr. Timur Kocaoğlu (ABD-Michigan State University) tkocaoglu@yahoo.com

Prof. Dr. Uwe Bläsing (Leiden University-Hollanda) uweblaesing@gmail.com

Prof. Dr. Yong Song Li (Kore-Seoul National University) yongsongli1964@empas.com

Prof. Dr. Zuhall Ölmez (YTÜ) zuolmez@gmail.com

Dr. Hakan Aydemir (Medeniyet Üniversitesi)- aydemirhaakan@gmail.com

Dr. Hülya Yıldız (Anadolu Üniversitesi) hkoprulu@anadolu.edu.tr

Dr. Kenjegül Kalieva (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
kenjegul.kalieva@yahoo.com, kkalieva@yahoo.com

Dr. Dilek Türkyılmaz (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) dturkyilmaz74@hotmail.com

Dr. Sevim Erdem (Tunceli Üniversitesi) sevimerdem@hotmail.com

Dr. Uğur Uzunkaya (Atatürk Üniversitesi) uguruzunkaya1@gmail.com

Dr. Akartürk Karahan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) akartrk@yahoo.com

Dr. Cem Erdem (Polonya, Poznan, Adam Mickiewicz University) cemerdem@gmail.com

Dr. Dorota Cegiolka (Polonya, Poznan, Adam Mickiewicz University) dsmetek@amu.edu.pl

Dr. Eylem Saltık (Osmangazi Üniversitesi) esaltik77@hotmail.com

Dr. Gulayhan Aqтай (Polonya, Poznan, Adam Mickiewicz University) akgul@amu.edu.pl

Dr. Gülçin Tanrıbuyurdu (Kocaeli Üniversitesi) gulcin.tanribuyurdu@gmail.com

Dr. Hacer Tokyürek (Erciyes Üniversitesi) htokyurek@hotmail.com

Dr. Hülya Bayrak Akyıldız (Anadolu Üniversitesi) hbayrak@anadolu.edu.tr

Dr. Iryna Driga (A. Krymsky Araştırma Enstitüsü, Ukrayna) idriga@gmail.com

Dr. Murat Elmalı (İstanbul Üniversitesi) melmali@istanbul.edu.tr

Dr. Muvaffak Duranlı (Ege Üniversitesi) m_duranli@hotmail.com

Dr. Özlem Ayazlı (Sivas umhuriyet Üniversitesi) civelek.o@gmail.com

Dr. Shinji Ido (Nagoya University, Graduate School of Humanities,) ido.shinji@gmail.com

Dr. Soner Akpınar (Osman Gazi Üniversitesi) sonerakpinar06@hotmail.com

Dr. Zhanna Yusha (Sibirya Rusya İlimler Akademisi) zhanna-yusha@yandex.ru

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Nesrin SİS & Görkem YILMAZ

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TANRI TÜRK'Ü KORUSUN VE TÜRKLÜĞÜN İLAHİSİ ŞİİRLERİNİN MİLLİ DEĞERLER
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

1-10

Özlem ŞAHİN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

TÜRK DESTANLARINDAKİ DEVLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRK MİTOLOJİSİ İLE
İLGİLERİ

11-24

Safa Nozad OTHMAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi

KERKÜK TÜRKMENÇESİ, ALTUNKÖPRÜ AĞZINDA BALIK İSİMLERİ

25-31

Aykut ÇELİK

Makale Türü: Araştırma Makalesi

SADIK YALSIUZÇANLAR'IN ÖYKÜLERİNDE MEKÂN

32-41

Gülsima TOPTAL

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİL BİLGİSİ ÖĞRENİMİNE YÖNELİK TUTUMLARININ
İNCELENMESİ

42-50

Editörden...

Değerli bilim insanları, Yenisey Dergisi ilk sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Bugün 1. sayısı çıkan Yenisey Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Derginin editörü olarak tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin 1. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Yenisey Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimizle...

Editör

Dr. Tülay ÇULHA

Yıl:1 Sayı:1 Aralık, 2020, s. 1-10

Year:1 Issue:1 December, 2020, p.1-10

Makale Türü: Araştırma makalesi
Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
11-12-2020

Article Type: Research article
Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
22-12-2020

Prof. Dr. Nesrin SİS

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı
nesrin.sis@inonu.edu.tr

Görkem YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı
gorkem.44@hotmail.com

TANRI TÜRK'Ü KORUSUN VE TÜRKLÜĞÜN İLAHİSİ ŞİİRLERİNİN MİLLİ DEĞERLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI¹

ÖZET

Bu çalışmada Bahtiyar Vahapzade'nin Tanrı Türk'ü Korusun şiiri ile Osman Yüksel Serdengeçti'nin Türklüğün İlahisi şiiri 'Milli Değerler' açısından karşılaştırılmıştır. Fikirleri Orta Asya'nın nehirlerinde yıkanmış, bir ayağı Kafkasya'da diğer ayağı Anadolu'da olan bu iki ulu çınarın şiirlerinde aynı ortak paydada buluşması, Türk'ün şanlı mazisini eserlerinde işlemeleri, Türk'ün benliğini ve Türklüğün özünü eserlerinde ortak bir bayrak gibi taşımaları dolayısıyla şairlerin bu iki şiirini karşılaştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Değerler ve değer eğitiminin günümüzde önemi gittikçe artmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı hazırladığı müfredatlarla ve eserlerle çocuğa değer aktarımına ayrı bir hassasiyet göstermektedir. Bu yolla çocuğun hem kişiliği şekillenecek hem de bağlı bulunduğu topluma bir aidiyet duygusu geliştirecektir. Milli değerler çocuğa eserler vasıtasıyla öğretilmektedir. Eserlerde atasını, milletini, vatanını, bayrağını öğrenir. Milli bilince sahip olur ve bu bilinçle hareket eder. Dolayısıyla hem Bahtiyar Vahapzade'nin Tanrı Türk'ü Korusun şiiri hem de O. Y. Serdengeçti'nin Türklüğün İlahisi şiiri, öğrencilerin milli değerlere ait algılarını geliştirebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: değerler, değerler eğitimi, millî değerler.

¹ Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda Sözel Bildiri (Özet) olarak sunulmuştur

ABSTRACT

In this study, Bahtiyar Vahapzade's poem 'Tanrı Türk'ü Korusun' and Yüksel Serdengeçti's poem 'Türklüğün İlahisi' were compared in terms of the "National Values". Considering the fact that these two venerable names, whose ideas were shaped in the Central Asia and whose one foot is in the Caucasus and the other is in Anatolia, meet on same common ground in their poems; handle the Turks' glorious past in their works and carry the identity of the Turks and the essence of Turkishness as a common flag in their works, it was thought that comparing these two poems of the poets will contribute to the field. Today, the importance of values and values education is increasing gradually. With its curriculum and works, the Turkish Ministry of National Education shows a special sensitivity to the transfer of values to the children. In this way, both the personality of the children will be shaped and they will develop a sense of belonging to their society. National values are taught to children through valuable works. With these works, children learn about their ancestor, nation, homeland and flag. In this way, they gain national consciousness and act in accordance with this consciousness. Therefore, it can be suggested that both Bahtiyar Vahapzade's poem 'Tanrı Türk'ü Korusun' and Yüksel Serdengeçti's poem 'Türklüğün İlahisi' can improve students' perceptions of national values.

Keywords: values, values education, national values.

GİRİŞ

Değerler eğitiminde ve değer aktarımında metinlerden faydalanılmaktadır. Metinler, bireyin içinde bulunduğu toplumun değerlerine uygun olmalı, çocuğun duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmelidir. Bireyler ailelerinden, çevrelerinden, eğitim gördükleri okullardan edindikleri ve öğrendikleri değerleri bir sonraki kuşaklara ulaştırmada önemli rol üstlenmektedirler. Değerler eğitimi, okulun her kademesinde öğrencilerin seviyelerine göre verilmektedir. Öğretmenler ve programlar aracılığıyla da değerler eğitimi desteklenmektedir.

Değer kavramı:

Türkçe Sözlük'te değer kavramı:

- ❖ Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.
- ❖ Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha.
- ❖ Yüksek ve yararlı nitelik.
- ❖ Üstün, yararlı nitelikleri olan (kimse) olarak tanımlanmıştır (TDK, 2005: 483).

Bir toplumun ya da sosyal grupların kendi varlığı, birliği, işleyişi ve devamını sağlamak amacıyla üyelerinin büyük bir kısmı tarafından doğru ve gerekli olduğu benimsenen; ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar, değeri ifade etmektedir (MEB, 2006: 37).

Değerler, kaynağını insanların içinde yaşadığı toplumdan alır. Toplumun kültürü, hayat tarzı, davranışları, gelenek ve görenekleri bu kaynağı besler. Toplumda yaşayan bireyler değerler sayesinde ortak bir paydada buluşur ve davranışlarını, hassasiyetlerini ona göre şekillendirirler. Şekillenen özellikler zamana ve değişime bağlı olarak kuşaktan kuşağa aktararak toplumun millî bilinci ve millî değerleri oluşturulmaya çalışılır (Aydın ve Gürler, 2014: 1-3).

Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek

etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları hâline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir (Yaman, 2016: 18).

Değerlerin sınıflandırılması

Değerlerin sınıflandırılması ile ilgili çok sayıda çalışma, araştırma ve görüş ileri sürülmüştür. Bunun en önemli nedeni ise insan davranışlarını yönlendiren, insanların karmaşık davranışlarına yön veren değer türlerinin çokluğudur. Be değer türleri; sağlık, estetik, ahlâki değerler, dinî değerler, mantıksal değerler, hazzı değerler, faydacı değerler olarak sıralanabilmektedir (Kılınç, 2015: 4).

Değerler eğitimi disiplinler arası bir yaklaşımla ele alındığı için ortak bir sınıflandırmanın yapılamaması dikkati çekmektedir. Bu nedenle gerek dünyada, gerekse ülkemizde ilgili alanyazın taranmış, evrensel kabul gören değerler ile ülkemize ait değerler incelenmiştir. İnceleme sonucunda: Sevgi, saygı, hoşgörü, iyilik yapmak, dürüstlük, barış, sorumluluk, özgüven, ulusal değerler önerilmiştir (Güven, 2014: 89).

Tanrı Türk'ü Korusun ve Türklüğün İlahisi şiirleri değer sınıflandırmaları içerisinde 'ulusal (milli) değerler' başlığı altında ele alınmıştır. Şiirler bu yönüyle karşılaştırılıp içerisinde yer alabilecek ulusal (mili) değerler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Değerler Eğitimi

Değerleri korumak ve sonraki kuşaklara aktarmak, yaşayan her toplum için öncelikli bir amaç olmuştur. Gelişmiş toplumlar her zaman değerlerine bağlı, sağlıklı ve nitelikli bireyler yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu hedefi amaç haline getirmeyi başaran toplumlar çoğu zaman gelişmişliği ve mutluluğu yakalamıştır (Güven, 2014: 27).

2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda millî değerlere vurgu yapılmış ve üzerinde önemle durulmuştur. Bu programda millî değerlere sahip nitelik sahibi bireyler yetiştirilmesi savunulmuştur. (MEB, 2005: 3-4) e göre, bireylerin Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımaları, millî, manevi ve ahlaki değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bu bilgiler ışığında bireylerin millî değerlerini öğrenmeleri, millî değerlerine sahip çıkmaları gerektiği önem arz etmiştir.

Millî değerlerin değişen dünya ile birlikte, eğitim-öğretimde önemi hızla artmaktadır. Bireylerin yetiştikleri toplumun değerlerine bağlı olmaları, geçmişlerini ve tarihlerini öğrenmeleri, sıkı sıkıya bağlı oldukları kültürlerini öğrenmeleri gerekmektedir. Bu sayede özünü, kimliğini, benliğini unutmayacak ve sonraki nesillere de aktarabileceklerdir. Millî değerlerini öğrenen ve bu değerleri özümseyip benimseyen bireyler millî bir şuura sahip olup bu bilinçle hareket edeceklerdir.

Osman Yüksel Serdengeçti

Asıl adı Osman Zeki Yüksel'dir. Serdengeçti dergisinde bu imzayla çıkan yazılarından dolayı Osman Yüksel Serdengeçti olarak tanınmıştır. 25 Temmuz 1917'de Antalya'nın Akseki ilçesinde doğdu. Babası, aynı zamanda Müftü olan Hoca Ahmet Salim Efendi, annesi ise Emine Hanım'dır. Osman Zeki Yüksel; ortaokul ve lise yıllarında Mehmet Akif, Yunus Emre, Mevlana'dan etkilendi. Düşünce yapısını, fikirlerini ve ideolojisini bu önemli şahsiyetlerin eserleri şekillendirmiştir. Üniversite okumak için Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe bölümüne kaydoldu. Ancak siyasi sebeplerden dolayı üniversite öğrenimini yarıda bıraktı. Hüseyin Nihal Atsız ve Alparslan Türkeş ile birlikte bir süre tutuklu kaldı. Serbest bırakılınca öğrenimine tekrar devam etmek ister ancak kendisine izin verilmedi.

Bunun üzerine dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e hitaben "Yüksek makamın alçak vekiline" sözleriyle başlayan bir dilekçe yazdı. Bu dilekçe yüzünden tekrar hapse atıldı (Yılmaz, 2006: 21-31).

Hapisten çıkınca "Serdengeçti" dergisini çıkarmaya başladı. Sansür ve siyasi baskılar nedeniyle Serdengeçti dergisi 15 yılda 33 sayı olarak çıkmıştır. Ayrıca Osman Zeki, 1952 tarihinde "Bağrı Yanık" adlı bir mizah gazetesi de çıkarmıştır. Politikayla da uğraşan Osman Zeki Yüksel ilk olarak Antalya İl Genel Meclis üyesi oldu. Bir süre sonra istifa etti. 1965 tarihinde Adalet Partisi listesinden Antalya milletvekili seçildi. 1967'de bu partiden ayrıldı. Alparslan Türkeş'in genel başkanı olduğu CKMP'ne girdi. 1977 tarihinde Milli Selamet Partisi'nde de milletvekilliği yaptı. Bir süre hastalıklarla mücadele eden Osman Yüksel, 10 Kasım 1983 tarihinde Ankara'da vefat etti (Yılmaz, 2006: 180-229).

Bahtiyar Vahabzade

Mahmud oğlu Bahtiyar Vahabzade, 16 Ağustos 1925 tarihinde Şeki'de doğdu. 9 yaşında ailesiyle birlikte Bakü'ye taşındı. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladı. 1942 yılında girdiği Bakü Devlet Üniversitesi Filoloji Bölümü'nden 1947 yılında mezun oldu ve aynı bölümde öğretim üyesi olarak ders vermeye başladı. 1964 yılında tamamladığı ünlü Azeri şair Samed Vurgun'un hayatı ve yaratıcılığı isimli monografisi ile Filoloji doktoru unvanını aldı. 1980 yılında Azerbaycan İlimler Akademisi üyeliğine seçilen Vahabzade, 2001 yılında emekli olana kadar üniversitede ders vermiştir (www.Bahtiyar Vahabzadenin Hayatı.com (05.10.2020).

Vahabzade 1980-2000 yılları arasında beş defa milletvekili seçilmiştir. 13 Şubat 2009 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki evinde vefat etmiştir. Eserlerinde Azerbaycan Türkçesini en temiz şekilde kullanmaya özen gösteren ve halkının duygularına tercüman olan Vahabzade, Azerbaycan'da 'halk şairi' adıyla anılır. Halkı uyandırmak amacıyla eserlerini kaleme alan Bahtiyar Vahabzade şiirlerinde; vatan, millet, aile, tabiat, dil, azadlık(hürriyet), hasreti gibi temaları, en güçlü ve derin mazmunlarla anlatmıştır (www.Bahtiyar Vahabzadenin Hayatı.com (06.10.2020).

AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Tanrı Türk'ü Korusun şiiri ile Türklüğün İlahisi şiirinde millî değerlerin işlenip işlenmediğini (İncelenen bu şiirler, çalışmanın sonunda ek olarak sunulmuştur.) tespit etmektir.

- 1) Tanrı Türk'ü Korusun şiiri ile Türklüğün İlahisi şiirinde millî değerlere yer verilmiş midir?
- 2) Şiirlerde tespit edilen millî değerler, her iki şiirde ortak olarak kullanılmış mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, sınırları açıkça belirlenmiş bir başlangıç noktası olan ve bu başlangıç noktasından hareketle izlenen, araştırma sürecinde değişmez aşamalara sahip olmayan bir desendir. Nitel araştırma, araştırma sürecinin çeşitli aşamaları arasındaki karşılıklı etkileşimi, esnekliği ve ilişkiyi ön plana çıkarır. Bundan dolayı esnek bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 83).

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.

Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187).

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, millî değerler arandığı için betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımına göre; elde edilen veriler, daha önceden belirlenmiş sorulara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Araştırmanın güvenilirliği için alan uzmanı farklı bir araştırmacı tarafından da değerlendirilmiştir. İki kodlayıcı arasındaki güvenilirliği belirlemek için Miles & Huberman (1994) tarafından önerilen Görüş birliği/(Görüş birliği+Görüş ayrılığı)* 100 formülü kullanılarak yapılan hesaplama sonucu kodlayıcılar arasındaki uyuşma oranı .89 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca doküman analizi sonucu iki kodlayıcı arasındaki uyuşma oranı da .95 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, Bahtiyar Vahapzade'nin yazdığı Tanrı Türk'ü Korusun şiirinde ve Osman Yüksel Serdengeçti'nin yazdığı Türklüğün İlahisi şiirinde tespit edilen millî değerler yorumlanmıştır.

Vatanseverlik

Türkçe Sözlük'te vatanseverlik, vatansever kavramları 'yurtsever, vatansever olma durumu' olarak tanımlanmıştır (TDK, 2005: 2082).

Vatan sevgisi, millî değerlerin en başında gelmektedir. Bir milletin birlik, dirlik ve beraberlik içerisinde yaşayabilmesi için bu kutsal bilince sahip olması gerekir. Vatan sadece bir toprak parçası değil aynı zamanda bir milletin namusu, onuru, haysiyetidir. Bundan dolayı vatanını seven kişilere vatansever denilmiştir. Vatanseverlik millî bir şuur, millî bir bilinçtir (Yılmaz, 2019: 43).

(Serdengeçti, 1976: 4-9)' ye göre her Türk vatanını ve milletini sevmelidir. Onun için vatanını sevmek ve milletini yüceltmek, vatanperverlik için olmazsa olmaz değerlerdir. Bizim derdimizi 'ekalliyetler, dönmeler, vatansızlar' anlamaz diyerek kendisinin vatanını ve milletini ne kadar çok sevdiğini bizlere göstermiştir.

Halk şairi Bahtiyar Vahapzâde'nin düşünce ve fikirlerinde her zaman öncelik vatanı ve milleti olmuştur. Onun için dünyaya ilk göz açtığı, ayağını bastığı vatan toprağı kutsaldır. Bir ülkeyi vatan yapan manevi değerler dil, din, tarih ve kültürdür. Vatana bu manevi değerlerle bağlanmış olan insanlar vatan için her türlü fedakarlığı yapabilir (Namazova, 2017: 43).

- ❖ Şol Asya'nın ırmakları, Akar Türklük deyu deyu! Ol mubarek toprakları, Kokar Türklük deyu deyu (Serdengeçti, 1976: 72).

Yukarıdaki dizelerde ve şiirin diğer dörtlüklerinde hissettirilen vatanseverlik vurgusu, Serdengeçti'nin milli bilinciyle örtüşmektedir. Ruhunda ve kalbinde hissettiği bu bilinci dizelere aktararak kendisinin büyük bir vatansever olduğunu açıkça göstermektedir.

- ❖ Türk oğlu tarih boyu, Hayırdan şerden geçip, Zaman Türk'ü koruyup, Türk asırlardan geçip (antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p).

Vahapzade'nin dizelere taşıdığı Türklük sevgisi ile Serdengeçti'nin Türklük vurgusu benzerlik göstermektedir. Aynı kandan, aynı kökten gelen bu iki şairin Türk olma ve Türklük bilincine sahip olmaları onları düşüncede birbirlerine yakınlaştırmıştır.

Vatan kavramı her iki şair için de sınırları belli olsa da bu sınırlarla yetinmeyen, bu sınırları kabul etmeyen düşünce yapılarına sahiptirler. Türk yurdu, Türk toprağı bu çizilen sınırlardan çok daha fazla bir alanı kapsamaktadır. Orta Asya, Kafkaslar ve Anadolu bu iki şair için Türk illeri olma özelliğini göstermektedir.

Ana yurtta yuva kurdum, Ata yurda gönül verdim, Ana yurdum ata yurdum, Azerbaycan-Türkiye (siirparki.com/bvahapzade6.html). Bu dizelerden de anlaşılabilceği üzere Bahtiyar Vahapzade de tıpkı Osman Yüksel Serdengeçti gibi ata yurduna özlem duymaktadır. Bu bilgiler ışığında Vahapzade'nin yazdığı Tanrı Türk'ü Korusun şiiri ile Osman Yüksel Serdengeçti'nin kaleme aldığı Türklüğün İlahisi şiiri 'Vatanseverlik' değeri bakımından karşılaştırıldığında birbiriyle paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu duygu her iki şairin düşünce ve fikir dünyasında ortak özellikler göstermektedir.

Bağımsızlık

Ulusal(millî) değerler içerisinde alabileceğimiz bir diğer kavram bağımsızlıktır. Her insan bağlı bulunduğu toplumun, ülkenin bağımsız olmasını ister. Bunu gerçekleştirmek için de elinden geleni yapar. Bir başkasının güdümünde hayatını sürdürmek istenmeyen bir durumdur. Bu yüzden ulusun ve ülkenin bağımsızlığı önemli bir durumdur (Güven, 2014: 105).

(Serdengeçti, 1976: 7-9)' ye göre, Türklük bugünkü Türkiye sınırları içinde kalanlardan ibaret değildir. Devlet başka, millet başkadır. Koskoca bir millet mahdud sınırlar içine hapsedilemez. Varlığımızın tarih ve coğrafya içindeki yeri hiçbir milletle mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. Orta Asya ile küçük Asya; coğrafya, tarih, ırk, din, kültür bakımından birbirini tamamlar ve bütünler. Bu fikirlerden hareketle Serdengeçti, yeryüzünde yaşayan bütün Türklerin bağımsız olması gerektiğini savunmuştur. Sınırları aşan bir Türklük ve Türk vatani anlayışına sahiptir.

- ❖ Burçlarında alsancaklar, Hür göklerini kucaklar, Altaylarda bozkurdumuz, Gezer Türklük deyu deyu (Serdengeçti, 1976: 72).

Yukarıda belirtilen dizelerde Serdengeçti'nin bağımsızlığa, özgürlüğe önem verdiğinin bir göstergesidir. Orta Asya'daki bütün Türk illerinin bağımsız olması gerektiğini vurgulamıştır.

- ❖ Ben anlamıyorum, Türk oğlu isen özün, Türk'ün korunmasından, Niye korkuya düştün (antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p).

Vahapzade, bu dizelerde özü Türk olanın korkmaması gerektiğini ifade etmiştir. Tarihte birçok devlet kurmaya mazhar olmuş, canı pahasına özgürlüğüne ve bağımsızlığına önem vermiş bir millete bir başkası değil yine kendisi hükmedebilir diyerek bağımsızlığın önemine dikkati çekmiştir.

Serdengeçti ve Vahapzade'nin yazdıkları şiirlerde 'bağımsızlık' ifadesi onların fikir ve düşünce dünyalarını daima aydınlatmıştır. Tarihteki atalarının önem verdiği bu kavramı şiirlerinde ele almışlar ve bu pencereden bütün Türklere seslenmişlerdir. Onların yaktıkları bağımsızlık meşalesi bugün bizlerin de yolunu aydınlatmaya devam edecektir.

Birlik ve Beraberlik

Birlik ve beraberlik, ortak amaçlar etrafında birleşen insanların bir arada yaşamasıdır. Milletleri bir araya getiren unsurlar birlik ve beraberlik temelinde anlam kazanır ve varlığını sürdürür. Türk milleti geçmişten günümüze kadar olan süreçte zorlukları, engelleri, türlü sıkıntıları birlik ve beraberlik duygusu içinde hareket ederek aşmıştır.

Dilimizin, dinimizin, kültürümüzün, tarihimizin bir kelime ile bütün varlığımızın kökü, esası orasıdır. Orta Asya ile küçük Asya bütün yönüyle birbirini tamamlar (Serdengeçti, 1976: 9). Bugün dünya üzerinde farklı yerlere dağılmış olan Türklerin tekrar bir araya gelmesi birlik ve beraberlik duygusuyla oluşur.

- ❖ Yabancılarda yurdumuz, Devasız kaldı derdimiz, Altaylarda bozkurdumuz, Gezer Türklük deyu deyu (Serdengeçti, 1976: 72).

Osman Yüksel Serdengeçti bu dizelerde, birlik ve beraberliğin olmadığı yerde çözülmenin ve teslimiyetin baş göstereceğine işaret etmektedir. Türklerin tekrar kendi öz vatanlarında söz sahibi olabilmeleri için birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri gerekmektedir.

- ❖ Türk oğlu tarih boyu, Hayırdan şerden geçip, Tarihle bir yaştadır, Bizim tarih yaşımız. Tanrı Türk'ü Korusun, Atılan taş mı sana? Bizim bu alkışımız, Yoksa kargış mı sana (antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p).

Yukarıdaki dizelerde geçen ifadeler Türklerin tarih boyunca türlü zorluk ve sıkıntılardan geçtiğini, bedeller ödediğini göstermektedir. Şair, birlik ve beraberlik ruhu içerisinde Tanrı'nın Türk'ü korumasını istemektedir. Türklük bilinciyle hareket eden Bahtiyar Vahapzade, O. Y. Serdengeçti gibi Türk milletine birlik ve beraberliğin ne kadar önemli olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Bahtiyar Vahapzade millet kavramını şöyle ifade ediyordu: " Bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden ayıran özellikler soy, dil, vatan ve tarih birliğidir. Bu ortak değerler etrafında birleşenler millet olurlar." (bpakman.wordpress.com/baku-2010-fotograflar/ozgun-sanatcilar/bahtiyar-vahapzade/). Bahtiyar Vahapzade ve Osman Yüksel Serdengeçti, şiirleri ile aynı paydada buluşmayı başarmışlardır. Bu iki büyük Türk şairi birlik ve beraberliğin dil, soy, tarih ve yurt gibi unsurlar etrafında şekilleneceğini belirtmişlerdir.

Millet Sevgisi

Devletleri ayakta tutan en önemli unsurlardan biri milletin birlik ve beraberliğidir. Bu birlik ve beraberlik içinde vatana ve millete duyulan sevgidir. Her birey milletin geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişimleri, yapılan fedakârlıkları, gelecekteki ideallerini, toprak parçasını vatan yapan unsurları ve değerleri öğrenmek zorundadır. Bundan dolayı her çocuk vatan ve millet kavramlarını tanımaya ve bu bilince ulaşmaya çalışmalıdır (Kubat, 2008: 74).

Bizim esir Türk illerini, oradaki kardeşlerimizi düşünmemiz, Anadolu'yu Anadolu Türklüğünü unutmamızı gerektirmez. Bilâkis bu bizim Türklük, Müslümanlık, insanlık sevgimizin sınırsızlığını gösterir (Serdengeçti, 1976: 7). Osman Yüksel'deki millet sevgisi tarifi yapılamayacak kadar büyük ve

sonsuzdur. Hayatı boyunca yüreği vatan ve millet sevgisiyle çarpmıştır. Başka milletlerin boyunduruğunda yaşayan Türk kardeşlerini asla unutmamış, her zaman onların haklı davalarının yanında olmuştur.

Elimiz de bir bizim, Dilimiz de bir bizim, Vatanımız bir bizim, Dünenimiz bir bizim. Şair, burada fikirlerini açıkça ifade edememiştir. Fakat başka "mahkûm ve mazlum" milletlerden bahsederek kendi parçalanmış milletin: Azeri. Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve başka Türk dilli halklarının kaderlerini akıllara getirmeye çalışmıştır (Namazova, 2017: 46).

Bahtiyar Vahapzâde, Türk halklarının birlik ve beraberliğini savunan en önemli Türk yazarlarından birisidir. Hayatı boyunca Türklerin özgürlüklerine kavuşmaları için çalışıp çabalamıştır. Milletine duyduğu sevgi, onu hayatı boyunca ayakta tutan nedenlerden bir tanesidir.

- ❖ Daima tüter ocaklar, Tüter Türklük deyu deyu!.. Bahr-ı Hazarda dalgalar, Atar Türklük deyu deyu (Serdengeçti, 1976: 72).

Osman Yüksel Serdengeçti, Türklüğün İlahisi şiirinde geçen yukarıdaki dizeleri kalbinin her zaman Türk milleti için ve Türk milletin sevgisiyle çarpan bir Türk aşığıdır. Hiçbir zaman ana ve ata yurdu olan Orta Asya'yı unutmamış, oralarda yaşayan kardeşlerinin haklarını fırsat bulduğu her yerde savunmuştur.

- ❖ “Tanrı Türk’ü Korusun”, Duamız, alkışımız. Zaman Türk’ü koruyup (antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p).

Bahtiyar Vahapzâde bu dizelerde Türk milletine beslediği derin sevgiyi dile getirmektedir. Türk milletini Tanrı'nın ve zamanın korumasını, dualarının bu yönde olduğunu belirtmiştir. Millet sevgisi hem Osman Yüksel Serdengeçti'de hem de Bahtiyar Vahapzâde de ortak bir değer olarak göze çarpmaktadır. Yazdıkları şiirlerin dizelerinde Türklük sevgisi açıkça görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Bahtiyar Vahapzâde'nin yazdığı 'Tanrı Türk'ü Korusun' şiiri ile Osman Yüksel Serdengeçti'nin kaleme aldığı 'Türklüğün İlahisi' şiiri -millî değerler- açısından karşılaştırılmıştır. Şiirlerde "vatanseverlik, bağımsızlık, birlik ve beraberlik, millet sevgisi" gibi değerler tespit edilmiştir. Tespit edilen değerler şairlerin şiirlerinden seçilen dizelerle yorumlanmıştır.

Şiirlerde tespit edilen 'millî değerler' her iki şairin şiirlerinde benzer şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Köken olarak aynı soydan gelen, Türklük bağı ile düşünce ve fikirde birbirlerine bağlı olan bu şairlerin yazdıkları şiirlerin de benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Günümüz eğitim dünyasında değerler ve değerler eğitimi geliştirilen politikalar sayesinde eğitim-öğretim müfredatlarında üzerinde önemle durulan bir konudur. Değerlerimizin ve değerler eğitiminin çocuklara bilinçli, doğru ve milli değerlerimizle örtüşen bir yapıda öğretilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Türk düşünce ve fikir sahasında yetişmiş Bahtiyar Vahapzâde'nin 'Tanrı Türk'ü Korusun' şiiri ile Osman Yüksel Serdengeçti'nin 'Türklüğün İlahisi' şiiri, millî değerlerimiz ile örtüştüğü düşünülmektedir.

Türklüğün özünü, tarihini, geçmişini ve millî benliğini eserlerinde işlemiş bu iki şairin şiiri karşılaştırıldığında 'millî değerler'i içerisinde barındırdıkları, bu sayede alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Öğrencilere ders kitabı olarak okutulan, okul kitaplarında yer alan şiir türleri öğrencilerin fikir ve düşünce dünyasını zenginleştirmektedir. Bahtiyar Vahapzâde'nin 'Tanrı Türk'ü Korusun' şiiri ile Osman Yüksel Serdengeçti'nin 'Türklüğün İlahisi' şiiri de öğrencilerin özünü, kimliğini, millî benliğini oluşturmada ve geleceğini sağlam bir şekilde inşa etmesine yardımcı olacağı öngörülebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aydın, M. Z. ve Gürlü, Ş. A. (2014). *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler- Etkinlikler- Kaynaklar*. (4. baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Güven, A. Z. (2014). *Değerler Eğitimi ve Türkçe Derslerinde Değerlerin Kullanımı*. Palet Yayınları, Konya.
- Kasa, B. (2015). *Okul Öncesi ve İlkokul Döneminde Değerler Eğitimi*. S. Yağan Güder., (Editörler). İlkokul Döneminde Değerlerin Kapsamı. Eğiten Kitap, Ankara.
- Kılınç, F. A. (2015). *Okul Öncesi ve İlkokul Döneminde Değerler Eğitimi*. S. Yağan Güder., (Editörler). Okul Öncesi Dönemde Değerlerin Kapsamı. Eğiten Kitap, Ankara.
- Kubat, S. H. (2008). *İlköğretim Okulları, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatan ve Millet Sevgisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Konya.
- MEB, (2005). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expandedsourcebook*. (2nd Ed.), Thousand Oaks: Sage Publications.
- Namazova, A. (2017). *Ziya Gökalp ve Bahtiyar Vahapzade'nin Şiirlerinde Vatan Mefhûmu*. Yüksek Lisans Tezi, Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Serdengeçti, O. Y. (1976). *Bu Millet Neden Ağlar*. (7. baskı), Akın Basımevi, Konya.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara.
- Yaman, E. (2016). *Değerler Eğitimi: Eğitimde Yeni Ufuklar*. (4. baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, R. (2006). *Toros Yüzlü Adam: Osman Yüksel Serdengeçti*. Nesil Matbaacılık, İstanbul.

İnternet Kaynanağı

Bahtiyar Vahapzade'nin Hayatı, <<http://Antoloji.com/bahtiyar-vahapzade/hayati/>> (05.10.2020).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bahtiyar_Vahapzade> (05.10.2020).

Tanrı Türk'ü Korusun Şiiri, <[http:// antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p](http://antoloji.com/tanri-turk-u-korusun-5-siiri/?siralama=p)> (06.10.2020)

Ek.1.

TANRI TÜRK'Ü KORUSUN

Türk oğlu tarih boyu,
Hayırdan şerden geçip,
Zaman Türk'ü koruyup
Türk asırlardan geçip.

Türk deyip ta gadimden
Tarihe öz sözünü
Savaş meydanlarında
Yetiştirdi özünü

Tarihle bir yaştadır
Bizim tarih yaşıyoruz
Neden seni korkutur,
“Tanrı Türk'ü Korusun”
Duamız, alkışımız.

Ben anlamıyorum,
Türk oğlu isen özün
Türk'ün korunmasından
Niye korkuya düştün?

Tanrı Türk'ü Korusun,
Atılan taş mı sana?
Bizim bu alkışımız
Yoksa kargış mı sana (www.Tanrı Türk'ü Korusun Şiiri.com (06.10.2020)).

TÜRKLÜĞÜN İLAHİSİ

Şol Asya'nın ırmakları,
Akar Türklük deyu deyu!
Ol mübarek toprakları,
Kokar Türklük deyu deyu!..

Burçlarında alsancaklar,
Hür göklerini kucaklar,
Daima tüter ocaklar,
Tüter Türklük deyu deyu!..

Şahin yuvası belleri,
Şehid kanından gülleri,
Cuşa gelmiş bülbülleri,
Öter Türklük deyu deyu!..

Kırılın artık halkalar,
Vurulsun leşte kargalar,
Bahr-ı Hizada dalgalar,
Atar Türklük deyu deyu!..

Yabancılar da yurdumuz,
Devasız kaldı derdimiz,
Altaylarda bozkurdumuz,
Gezer Türklük deyu deyu (Serdengeçti, 1976: 72).

Yıl:1 Sayı:1 Aralık, 2020, s.11-24

Year:1 Issue:1 December, 2020, p.11-24

Makale Türü: Araştırma makalesi
Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
18-11-2020

Article Type: Research article
Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
22-12-2020

Özlem ŞAHİN
ozsahin_8@hotmail.com

TÜRK DESTANLARINDAKİ DEVLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRK MİTOLOJİSİ İLE İLGİLERİ

ÖZET

Dev motifi tüm dünya anlatılarında olduğu gibi Türk anlatılarında da yaygın olarak yer alır. Bu motif; masal, efsane ve destan gibi çeşitli sahalarda sıklıkla karşımıza çıkar. Ancak devlerin sadece masallarda olduğuna dair genel bir yanlış hâkimdir ve “dev”ler ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu genellikle masallar ve hikâyeler üzerine yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı dev motifinin yalnızca masallarda ve hikâyelerde değil destanlarda yer aldığını göstermek, mitolojik devlerin izlerini (ulaşabildiğimiz örnekler el verdiğince) destanlarda sürmek ve bu anlatılarda karşılaştığımız devlerin genel özelliklerini saptamaktır. Türk destan geleneği içinde yüzlerce destan vardır. Tüm destanların bir makale kapsamında değerlendirilmesinin imkânsız olduğu aşikârdır. Bu nedenle tüm Türk destanlarını değerlendirmek mümkün olmamıştır. Ancak destanlar seçilirken her bir Türk sahasından (mümkün olduğunca) destan seçilerek yelpaze geniş tutulmaya çalışılmıştır. İncelenen destanlar şunlardır: Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy, Saltukname (Oğuz Sahası); Boston, Er-Töştük (Kırgız Sahası); Ural Batır (Bozkurt Sahası); Nart Destanları (Karaçay-Malkar Sahası); Melike Ayyar (Özbek Sahası); Huyrulukya Hemra (Türkmen Sahası); Kan-Kapçıkay, Alp Manas, Oçı Bala, Köğüdey Kökşin ile Boodoy Koo (Altay Sahası); Cengizname (Türkistan Sahası); Dotan Batır (Kazak Sahası); Er-Sogotox (Yakut Sahası). Bu Destanlardan yola çıkarak görülmüştür ki Türk destan geleneği dev motifi bakımından masallar kadar olmasa da oldukça zengindir. Destanlardaki devler Türk mitolojisinden izler taşır. Destanlardaki devler kahramanın erginlenmesinde önemli bir role sahiptir. Fiziksel özellikleri bakımından iri ve genellikle kötü karakterli olup insanlar için tehlike arz etmeleri en belirgin özellikleridir. Dişi devlerin de olması Türk destan geleneğini bir zenginliği olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Destanlarındaki Devler, Devlerin Genel Özellikleri, Türk Destanlarındaki Devlerin Türk Mitolojisi ile İlgileri

ABSTRACT

The giant motif is widely used in Turkish narratives as well as in all world narratives. This motif; It often appears in various fields such as fairy tales, legends and epics. However, there is a common misconception that giants are only in fairy tales, and most of the studies on "giants" are generally based on fairy tales and stories. The aim of

this study is to show that the motif of the giant is included not only in fairy tales and stories, but also in epics, to follow the traces of mythological giants in epics (as far as we can find examples) and to determine the general characteristics of the giants we encounter in these narratives. There are hundreds of legends in the Turkish epic tradition. It is obvious that it is impossible to evaluate all epics within the scope of an article. For this reason, it was not possible to evaluate all Turkish epics. However, while choosing epics, the range was tried to be kept wide by choosing epics from each Turkish field (as much as possible). The epics studied are: Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Saltukname (Oğuz Sahası); Boston, Er-Töştük (Kırgız Sahası); Ural Batır (Bozkurt Sahası); Nart Destanları (Karaçay-Malkar Sahası); Melike Ayyar (Özbek Sahası); Huyrulukya Hemra (Türkmen Sahası); Kan-Kapçıkay, Alp Manas, Oçı Bala, Kögüdey Kökşin ile Boodoy Koo (Altay Sahası); Cengizname (Türkistan Sahası); Dotan Batır (Kazak Sahası); Er-Sogotox (Yakut Sahası). Based on these epics, it is seen that the Turkish epic tradition is quite rich in terms of its giant motif, although not as much as fairy tales. The giants in the epics bear traces of Turkish mythology. The giants in the epics have an important role in the maturity of the hero. In terms of physical features, they are large and generally bad in character and pose a danger to people. The presence of female giants can be regarded as a richness of the Turkish epic tradition.

Keywords: Giants in Turkish Epics, General Features of Giants, Relations of Giants in Turkish Epics with Turkish Mythology

GİRİŞ

Dev, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2011: 644) şöyle tanımlanır: “Farsça div. 1. Korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı 2. Olağanüstü irilikte olan 3. Çok büyük, çok önemli.” Dev sözcüğü Farsça “div”den Türkçeye girmiştir. Tanımda da görülmektedir ki dev kavramı masal ile özdeşleştirilerek “masal yaratığı” olarak ifade edilmiştir ancak destanlarda da devlere rastlanmaktadır.

Destanlarda devler; korkunç, iri varlıklar olarak karşımıza çıkar. Temel vücut özellikleri bakımından insanlara benzemesine karşın iri yapıları ile dikkat çekerler. Devlerin yaşam şekilleri de insanları hatırlatır: Evlenirler, çocukları olur, evleri vardır.

Bazı Türkçe kaynaklarda Yelbegen veya Celbegen olarak da isimlendirilen “dev”, Soğd dilinde “Yek” olarak kullanılmış olup Mani mezhebinde “Şeytan” karşılığı kullanılmıştır. “Yek” sözcüğü, Türklerin İslamiyet’e girmesinden sonra da devam etmiş, Kutadgu Bilig’de de “Şeytan” yerine kullanılmıştır (Yücel, 1998: 38). Dev, genellikle “Olağanüstü bir güce sahip cinlerin adı olup merhametsiz ve güvenilmezlerdir” (Öztürk, 2009: 291).

Tüm dünya kültürlerinde devler vardır. Dev kavramı başta masallar olmak üzere destanlarda, efsanelerde ve mitlerde de yer bulur. Ögel (2002: 561) dev motiflerinin çoğu tüm Türk edebiyatında ortak olduğunu söyler ve Ön Asya Türklerindeki devleri iki bölümde toplar:

1. “Demon”lar kötü ruhlar ve bazen şeytanlar. Bunlar çeşitli donlara girerler yani şekil değiştirme özelliğine sahiptirler.
2. “Dev”ler ise dünyada bulunan yaratıkların, normal boy ve büyüklüklerinin çok üstünde düşünülmüş iri ve genellikle kötü karakterli ruhlardır.

Ögel, anormal boy ve büyüklükteki bir dev ölçüsünün Türk anlatılarında her zaman geçerli olmadığını, çünkü ruhların her türlü dona girebildiğini, isterlerse büyüdüğü isterlerse küçüldüğünü veya normal bir insan olabildiğini belirtir. Bu tanımlardan yola çıkılarak mitolojide yer alan Erlik veya kötü ruhların devler olduğu söylenebilir. Türk destanlarında görülen devler gibi olağan üstü unsurların çoğu gerçeklikten uzak görünse de geçmiş dönemin inanç sistemlerinin kalıntılarını üzerlerinde taşırlar ve bu durum destanlara da yansımıştır. Bu bağlamda dev, Kam inancını benimseyen Türk grupları arasında, daha çok Erlik ismi ile görülmektedir. Türk mitolojisinde karşımıza kötü ruh olarak çıkan Erlik daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan destanlara dev olarak yansımış olabilir. Yaratılış destanlarında geçen Erlik, devlerden farklı olarak ölümsüz olarak tanımlanır çünkü devler (tek hamleyle ve tek seferde olmak koşuluyla da olsa) öldürülebilirler. (Ögel, 1998: 459-564).

Erlik’in yarattığı kötü ruhlardan olan Celbegen de bir dev olarak kabul edilebilir. Bu sebeple bu çalışmada Celbegen bir dev olarak ele alınmıştır. Çünkü devler genellikle kötülüğün simgesidirler. İnsanlara kötülük yaparlar. Bu da bize onların kötü bir ruh ya da Erlik olduğunu düşündürür. Ayrıca

devlerin Kaf Dağı'nda mağaralarda, bataklıklarda, yer altında yaşaması ve buraya herkesin gidememesi, devlerin mekânın Erlik'in mekânına benzerliğini gösterir. Çünkü Erlik de yer altında ya da yer üstüne çıktığında insanlardan uzakta ormanda, bataklıkta vb. yerlerde yaşar (Aydoğan, 2006: 50-51).

Devler genellikle destan kahramanının macerasında ona bir engel olarak ortaya çıkar. Ancak bazen zarar vermek yerine kahramana yardımcı olarak başarısına katkıda bulunur. Devler, iyi ya da kötü olsun, destan kahramanına yardım etsin ya da etmesinler görünüşleri itibari ile olağanüstü iri ve korkunç, davranışları yönünden insanın yaratılışına ters özellik gösterirler ve çoğu zaman birbirlerine benzerler. Bu benzerlik onların; fiziksel özellikleri, yaşadıkları yer, yaşama biçimleri, yemeleri içmeleri gibi özellikleridir. Öncelikle devlerin en belirleyici özellikleri anatomileridir.

Devlerin Fiziksel Özellikleri

Devlerin en belirleyici özelliği iri fiziksel yapılarıdır. Özellikle başları çok iridir ve çoğu zaman birden fazladır. Saltukname'deki Cangal Dev'in dokuz başı; Boston destanındaki dev Kempir/Celmoguz'un yedi başı vardır. Destanda; Boston, kendisini aldatan kız kardeşinin istediği ab-ı hayatı bulmak için yola çıkar ve bu yolculuk sırasında yer yarığını diken yedi başlı Kempir/Celmoguz'a rastlar ve onun altı başını keser. Ancak Celmoguz, kalan tek başıyla yer altı dünyasına kaçır. Kan-Kapçıkay destanında da Celbegen adlı devin yedi başı olduğundan bahsedilir. Bu Celbegen, üç başıyla türkü söyler, bir başıyla kaval çalar, bir başıyla kopuz çalar, bir başıyla konuşur, bir başıyla da şikâyet eder (Dilek, 2007a: 263). Onun her başının ayrı bir işlevi vardır. Ural Batır destanında da kahraman ab-ı hayatı elde etmek için yine yedi başlı bir dev'i öldürmek zorunda kalır (Ergun; İbrahimov 1996: 73-81).

Altay anlatılarında gördüğümüz Celbegen çok başlı olmasının yanında yedi saç örgülü, kanı pis kokulu, altmış altı dişli, kara başlı, bitli, tüylü, sakallı, kara tenli, korkunç, dokuz sakallı ve başında üç yaşındaki koyun büyüklüğünde beni olan bir varlık olarak tasvir edilir. Buradan, başındaki ben üç yaşındaki koyun büyüklüğünde ise devin başının iriliği ve buna bağlı olarak vücudunun çok iri olduğu sonucuna varılabilir. Altay destanlarından Köğüdey-Kökşin ile Boodoy Koo'da yetmiş başı olan dev (yine Celbegen) ile altmış altı başı olan karısından (Altın Targa) bahsedilir. Destan kahramanı Boodoy Koo, ağabeyini dinlemeyip ateş istemek için gittiği, ona küçük görünen ama aslında çok büyük olan sarayda, yetmiş başlı dev ile altmış başlı karısının yaşadığını görür (Dilek, 2007a: 430). Devlerin başlarının sayısı 3, 7, 9, 40 olarak karşımıza çıkar. Bu sayılar Türklerin kutlu sayılarıdır.

Devlerin gözleri, üzerinde durulması gereken bir başka önemli fiziksel özellikleridir. Türk destanlarında karşımıza çıkan devlerin çoğu tek gözlüdür ve göz, genellikle alınlarının tam ortasıdır. Tek gözlü devlerin en bileneni Dede Korkut Hikâyeleri'nde "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy" da yer alan Tepegöz'dür. Tepegöz, Türk destan geleneği içinde en çok bilinen devdir. Tepegöz'ün, Kellegöz/Yekegöz/Yekçeşme/Calgızköz gibi adlarla başka ağız ve lehçelerde de benzerleri karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2010: 42).

Dede Korkut dışında Kıpçak, Kafkas ve Sibir bölgesi Türk halklarının destanlarında da Tepegöz benzeri tek gözlü devlerin yer aldığı bilinmektedir. Cengizname adlı Türkistan sahasına ait eserde, Şaba Sokur adlı karakterin de tek gözü vardır. Şaba Sokur, Cengiz'in atalarından Tumul Mergen'in yardımcısıdır. Onun yanındadır ve alnındaki tek gözüyle çok uzakları görüp ona yardım eden iyi huylu bir devdir (Şişman, 2009: 86).

Nart destanlarından Alavgan ve Karaşavay destanında Demirci Debet karakteri dokuz oğlunu evlendirmek istemektedir. Bir büyücüden Emegenler Ülkesi'nde bir emegen kadının on sekiz kızı olduğunu öğrenir ve oğullarını evlendirmek üzere yola çıkar. Bu emegenler, ülkelerinde bir mağarada yaşamaktadırlar ve alınlarının ortasında tek bir gözleri vardır. Görüldüğü üzere dişi devler de tek gözlü tasvir edilmiştir. N. Yıldız'ın da belirttiği gibi (2010: 43) Batı edebiyatında tek gözlü dev tipinin erkek örneğine karşılık, Karaçay-Malkar destanlarında dişi örneğinin de bulunması, destan geleneğimiz açısından bir zenginliktir.

Mit; Basat'ın kahramanlığının tasarımı Tepegöz'ü, öldürmek için ikinci bir şansının olmadığını vurgulamak için tek gözlü tasarlamıştır (Abdullah, 1997: 129). Çünkü Tepegöz ancak

gözüne alacağı tek darbe ile ölebilir. Emegenler için de aynı şey geçerlidir. Nitekim Örüzmek, Emegen'i Basatı'nı gibi bir maceranın sonunda tek gözüne şiş saplayarak öldürür.

Dotan Batır destanında görülen dev Celmavız da alnında tabak gibi tek gözü olan bir yaratıktır (Aça, 2002: 197-198). Celmoguz/Celmavız Kırgızların Er-Töştük destanında da görülür ve yine burada da tek gözlü olarak tasvir edilir.

Devlerin bir diğer dikkat çeken fiziksel özelliği de ağızlarının çok büyük olmasıdır. Öyle ki bir lokmada bir insanı yutabilirler. Dotan Batır adlı Kazak destanında Kubakanbay adlı kişi, kırk oğlu ve kızını evlendirmek ister ve bu amaçla, çocuklarıyla birlikte uzak diyarlara yolculuğa çıkar. Yolculuk esansında uyudukları bir sırada bir dev yanlarına gelir. Bu dev onların ilk sınavı olacaktır. Dev, onları avurdunun içine doldurur. Oğullardan bir tanesi olan ve destanın kahramanı on bir yaşındaki Dutan Batır'ı tam yutacağı sırada Dutan, tayı tarafından uyandırılır. Bu dev o kadar büyüktür ki avucunun içine kırk oğlanı sığdırabilir ve bir lokmada bir insanı yutabilecek kadar büyük bir ağız vardır.

Köroğlu kollarından biri olan Melike Ayyar destanında da pek çok devle karşılaşırız. Bu devlerin en büyüklerinden olan Yaprak Dev'le destan kahramanı Avaz mağarada karşılaşır. Bu sırada dev, arkadaşlarıyla şarap içmiş ve sarhoş olmuş durumdadır. Avaz'ı görünce “Şarabın üstüne kebab da geldi.” der. Yaprak Dev'in ağızı bir insanı yiyebilecek kadar büyüktür.

Boston adlı Kırgız destanında karşımıza çıkan Celmoguz'un beş dev oğlundan biri olan Ak Dev öyle merhametsiz ve acımasızdır ki kendisi evde değilken yiyecekleri bitirmesin diye karısının alt ve üst dudaklarını bir ağaç dalı ile şişleyip kapatır. Ak Dev'in eşinin dudakları ve ağız o kadar büyüktür ki ancak bir ağaç dalıyla şişlenebilmektedir.

Yakut sahasında görülen Er-Sogotox destanındaki Buura Doxun adlı devin “kazma kadar büyük sincap dişli” olduğu söylenir. Bu tasvirden devin de ağızının çok büyük olduğu sonucuna varılabilir.

Bu ifadeler devlerin ağızlarının büyüklüğüne, insan ve hayvanlar ile her türlü varlığı rahatça yiyebileceklerine işaret eder.

Devlerin elleri, ayakları, kolları, parmakları da çok büyüktür. Eller ve avuçlar çok iridir. Eller pençe gibi ve kıllıdır. Tırnaklar uzundur. Kollar bir ağaç gövdesi kadar iri ve güçlüdür. Saltukname'de karşılaştığımız Cangal Dev'in aslan gibi pençeleri vardır. Ayakları öküz ayağı gibidir (Yüce, 1987: 214). Dotan Batır destanında Yaprak Dev, Dotan Batır ve kırk kardeşini avucunun içine alabilir.

Devlerin saçları, bıyıkları, sakalları ve kılları da dikkat çeken bir başka fiziksel özellikleridir. Dişi devlerin saçları birden fazla örgüden oluşur. Erkek devlerin saçları, sakalları ve bıyıkları oldukça uzundur; vücutları kıllarla doludur. Altay destanlarında karşımıza çıkan Celbegen yedi saç örgülü, bitli, tüylü, sakallıdır. Erlik'in sakalları dizlerine kadar uzanır ve çataldır. Domuzun azı dişlerine benzeyen bıyığı kıvrılarak kulaklarına asılmıştır, saçları ise kıvrıktır (İnan, 2006: 62-63).

Devlerin boyları çok uzun, vücutları çok iridir. Örneğin Özbek sahasında Köroğlu kollarından oluşmuş Melike Ayyar destanında Avaz, peri kızı olan Melike Ayyar'ı bulmaya gittiğinde Makatil Dev'le karşılaşır. Bu dev karşısında Avaz, karınca gibi kalır. Devin değnekleri bile üç, altı ve dokuz batmandır. Aynı destanda yer alan Baymak Dev o kadar iridir ki diğer devler bile onun heybetinden korkar (Yoldaşoğlu, 2007: 47-57). Ural Batır destanında Şülgen'in rastladığı devler de başları gökyüzünde ayakları ise yeryüzünde olan çok büyük yaratıklardır (Ergun; İbrahimov 1996: 148-150). Kırgızların Er-Töştük destanında Celmoguz, Ay Kulak, Kün Kulak, Çoyun Kulak devler ile karşılaşırız. Bu devler çok iridirler. Ancak bunların en irisi tepesinde dört yüz, iki kulağında iki yüz, iki omzunda iki bin kişi binebilen adeta vücudunda bir ordu taşıyan Kâfir Kaşan Kara Alp'tir.

Yine Kırgız sahasında oluşmuş Boston destanındaki Çoyun Alp adlı dev de oldukça iridir. Destna göre Celmoguz'un yer üstünde ab-ı hayatı bekleyen iki, yer altında da beş dev oğlu vardır, bunlar: Ak Dev, Gök Dev, Kızıl Dev, Kara Dev ve Çoyun Alp'tir. Çoyun Alp Celmoguz'un en kuvvetli oğludur. Çoyun Alp'in göbeği demir köstekli, ok geçmeyen, tuttuğunu ikiye bölen, bütün vücudu demirden, aslanların kuyruğunu birbirine bağlayıp süren, filleri baldırlarından tutup sıkıca yere vuran, bindiği atı destan kahramanının atından altı kat büyük olan bir devdir (Yıldız, 2010: 45). Çoyun Alp o kadar iridir ki Boston ona saldırdığında onu fark etmez bile. En sonunda yerde kıpırdayan nedir diye baktığında Boston'u görür ve onu tutup havaya kaldırır.

Dişi devlerin ise en belirgin fiziksel özellikleri iri göğüsleridir hatta öyle büyüktür ki iş yaparken birini sol omzundan diğerini sağ omzundan arkaya atabilmektedirler. Demirci Debet'in oğullarından biri dev emegen kadına arkadan gizlice yaklaşarak geriye attığı göğsünden süt emer ve onun süt çocuğu olup ölümden kurtulur.

Nart destanlarında söz edilen üç ayrı emegenin fiziksel özellikleri şöyledir:

“Birinci grup emegenler; beş altı kuyruklu, yılan gibi uzun ve kalın gövdeli, üst tarafları insana benzeyen, derileri parlak ve kaygan yaratıklardır. 2, 3, 4, 5 başlı olanları da vardır. Bazılarının başları katır gibi, gözleri ve ağızları kurbağaya benzeyen, iki ayaklarının üzerinde insan gibi yürüyen, kızıl tüylü, derileri pürüzlü ve yaratıklar içinde, ormanlarda, bataklıklarda ve mağaralarda yaşayan yaratıklardır. Emegenlerin üçüncü türüsü ise; altı-yedi parmaklı, tırnakları porsuk tırnağı gibi sivri ve keskin, ayı pençesine benzer ayakları olan, iki ayakları üzerinde yürüyen, iri başlı, burunsuz, tek gözlü yaratıklardır. Alınlarının ortasındaki tek gözleri gece çoban yıldızı gibi parlar, gündüzleri ise kıpkırmızı ve çapaklar içindedir. Ağızları kulaklarına kadar genişler, kazma gibi üst dişleri alt dudaklarından, alt dişleri üst dudaklarından çıkar. Emegenler oldukça güçlüdür ancak akılsızdırlar. Ayrıca soğuğa dayanıksız oldukları için kışları yer altında ya da mağaralarda yaşarlar.” (Takvul, 2004: 72).

Yakut sahasında görülen Er-Sogotox destanında Buura Doxun adlı devin fiziksel özellikleri şöyledir:

” Bu dev; derisiz, üç ayaklı, demir kara atına yan binen, büyük don ağacı kadar boylu, büyük kazan başlı, alnının en ortasında çukur kadar tek gözlü, kazma kadar büyük sincap dişli, göğsünün en ortasından çıkan tek kürek kadar kulaç kollu, uyluğundan çıkan direk kadar topaç bacaklı, başından ayağına kadar demir elbiseli, demir yaylı, taş oklu, altın mızraklı, kolsuz, bacaksız, keskin boynuzlu, sivri kuyrukludur. Bu dev ayrıca ateşten sıcak yazlı, kızaran taş yemekli, ateş ve alev içecekli, yanmaz etli, ölmez, şeytan insan arası bir varlık olarak tasvir edilir.” (Yücel, 1998: 38-39).

Erlik ise atletik vücutlu bir ihtiyar şeklinde tasvir edilir. Gözleri ve kaşları kömür gibi kara, dizlerine kadar uzanan sakalı çataldır. Domuzun azı dişlerine benzeyen bıyığı kıvrılarak kulaklarına asılmıştır. Çenesi tokmağa, boynuzları ağaç gövdesine benzer. Saçları kıvrıktır (İnan, 1987: 62-63).

Örneklerden de anlaşıldığı üzere destanlarda yer alan devler çok iri, çok kuvvetli, çok başlı, tek gözlü, iri memeli (dişi devler), iri dişli, iri ağızlı, ağaç gövdeli, saçları sakalları bıyıkları uzun, kıllı, tırnakları uzun, elleri ayakları pençe gibi ve iri, çirkin ve korkunç yaratıklardır. Dev anaları da devler kadar korkunç bir görünüme sahiptir. Onların en belirgin özelliği iri göğüsleridir. Bazen de yarı insan yarı hayvan şeklindedirler. Tüm bu özellikleri ile genellikle destan kahramanının karşına bir engel olarak çıkarlar.

Devlerin Destan Kahramanı Karşısındaki Fonksiyonları

Devlerin destanlardaki fonksiyonu destan kahramanının ne kadar akıllı, cesur ve güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Asıl kahraman, amacına ulaşmak için pek çok zorlu engeli aşmalıdır. Bu engellerden biri de kendinden kat kat büyük ve güçlü olan devleri yenmektir. İri, güçlü, acımasız, insan eti ile beslenen ve genellikle kötü olan bu karakteri yenen kahraman kendini kanıtlamış ve erginlemesini tamamlamış olur.

Destanlarda karşılaştığımız devler genellikle kötü huyludur ancak az da olsa iyi huylu devlere ya da kötüyken değişerek iyi olan devlere de rastlarız. Bu iyi devler destan kahramanına yardım eder.

Kötüyken iyi olan devlerin bazıları, kahramanın gücünden, kudretinden etkilenerek bazıları da Müslüman olarak “iyi huylu” olurlar. Saltukname’de geçen Keyvan Dev, Sarı Saltuk’un (Şerif’in) deniz yaratığından olma oğlu Muhammed’i, ağabeyi olan Camus-ser adlı devî öldürdüğü için kaçırmış ve bir yıl Kaf Dağı’nda saklar. Sarı Saltuk Kaf Dağı’na oğlunu aramaya gelir. Keyvan Dev, don değiştirerek Sarı Saltuk’un karşısına aslan şeklinde çıkar ve kendisini, kızını Camus-ser’in kaçırdığı bir Müslüman dev olarak tanıtarak kandırmaya çalışır. Ancak Sarı Saltuk, kuş şeklinde nurdan bir yaratık tarafından uyarıldığı için bu kandırmacaya gelmez. Sarı Saltuk bir nara atarak devî bayıltır çünkü devler yüksek sese dayanamaz ve bayılırlar. Sarı Saltuk, etkisiz hale getirdiği devî bağlar. Tam devî öldüreceği sırada

dev imana gelir ve Müslüman olur. Bundan sonra Sarı Saltuk'a tüm macerası boyunca yardım eder ve oğlunu bulmasını sağlar (Akalin, 1987: 101-105). Dev, Müslüman olarak kötü karakterden iyi karaktere geçer. Destan kahramanının erginlenmesi epizodu burada İslami şekle bürünmüş halde karşımıza çıkar (Yıldız, 2010: 43). Dev burada iki fonksiyonu gerçekleştirir: Biri kahramanın gücünü kanıtlaması ve devin Şerif'e tabi olarak onu, karşısında en güçlü devlerin bile duramadığı bir kahraman olarak göstermesi. Diğeri ise Müslüman olduktan sonra kötülüklerin affedilmesi ve iyi biri olmasıdır. Müslüman olan ve artık iyi olan dev, Sarı Saltuk'un Zibak Deniz'inden geçmesine yardım eder. Barakların düşmanlığına engel olur. Nimtenler ile olan savaşında yardımcıdır. Şerif'in yolda karşılaştığı hayvan ve canavar sürüsüne onun kimliğini bildirerek yardım etmelerini sağlar.

Nart destanlarındaki emegenler mağarada yaşayan, iri, insan eti yiyip insan kanı içen yaklaşık üç yüz yıl yaşayan devlerdir. Onların insan eti yiyip insan kanı içmeleri kötülüklerinin bir göstergesidir. Ayrıca kötü olmalarının yanında fiziken de çok iri ve güçlüdürler. Dolayısıyla insanlar için tehlike oluştururlar. Bu durumda emegenlerin destandaki varlık sebebi şöyle açıklanabilir: 1. Nart destanlarının kahramanları öyle güçlü ve akıllıdır ki kendilerinden kat kat güçlü emegenleri (ki kahramanı atıyla avucunun içine alabilir, yakaladığında kaçmaması için kıvılcımlar saçan gözünün içine saklayabilirler) akılları, cesaretleri ve güçleri sayesinde yenebildiklerini göstermek. Yani kahramanın cesaretini ve gücünü göstermek. 2. Kendilerinden ateşi almak suretiyle yine kahramanlıklarının tespitini yapmak. Bu destanda devlerin ateşe sahip olduğunu görürüz. Ateşi insanlara kazandırarak kahramanlık gösterme de Prometheus örneğinde de görüldüğü üzere evrensel bir motiftir (Yıldız, 2010: 44-45). 3. Nart kahramanlarının devlerle evlenmeleri suretiyle olağan üstü güçlerin Nartların yeni nesillerine geçmesidir.

Nart destanlarında, kıtlık yıllarında Nartlar zehirli bir otu kaynatarak kendilerine çorba pişiriyormuş gibi yaparak bir şekilde devlerin bu çorbayı içmelerini sağlarlar. Buradaki mesaj yine "akıl, fizik olarak kat kat güçlü olanı yenmeye yeter"dir.

Ural Batır'ın bir varyantında da (Ergun; İbrahimov 1996: 73-81) yine destan kahramanı, ab-ı hayatı elde etmek için yedi başlı dev öldürür. Bu devin kıt akıllı çocukları vardır. Taş oyununu çok seven bu kıt akıllı çocuk devleri Ural Batır, akli sayesinde yener. Ural Batır ağaca bir ipe bağladığı taş sayesinde devlerin başlarını kendi kendilerine ezmelerini sağlar. Yine akıl sayesinde kahraman, devleri yener. Ural Batır sadece akli ile değil gücü ile de dokuz başlı bir devı gürşerek yener. Bu da onun hem akıllı hem de fiziken güçlü olduğunu kanıtlar.

Boston Destanı'ndaki Celmoguz'un iki dev oğlu vardır. Bunlar ab-ı hayatı beklerler. Bu devler çok iri ve güçlü olduğu gibi atları da çok iridir. Öyle ki Boston'un atını uyuz at yerine koyarlar. Ancak Boston aklını kullanarak önce devlerin atlarını teke indirir. İki dev, bir ata mecbur kalınca da sonları ölüm olur. Böylece yine akli ile güçlü olanı yenmiş ve kendisinin bir kahraman olduğunu kanıtlamıştır. Boston, Çoyun Alp adlı devle de mücadele eder ve onu da yener. Çoyun Alp'in üvey kızından Çoyun Alp'in canının demir evde, demir sandığın içinde saklı duran yedi kuşta olduğunu, ancak bu yedi kuş öldüğünde onun da ölebileceğini öğrenir. Burada "dış can" motifi ile karşılaşıyoruz. Canın başka bir yerde saklı olması motifi ile kahramanın, Boston gibi güçlü biri de olsa, başarıya ulaşmasının çok kolay olmadığı, sadece düşmanı yenmenin işe yaramadığı, onun arka planındaki engelleri de ortadan kaldırmanın şart olduğu ortaya konulmuştur (Yıldız, 2010: 45-46).

Altay Türklerinin anlatmalarında sıklıkla karşımıza çıkan Celbegen, genellikle yedi başlı, insan yiyen bir devdir. Bu, onun Erlik tebaasından olması ile açıklanabilir. Kötülüğün simgesidir. Celbegen yer altında eşi ve çocuklarıyla yaşar. Destan kahramanı, Celbegen ile mücadele eder. Celbegen kötü, güçlü ve çirkindir. Kahraman onu yenerek kahramanlığını kanıtlar. Köğüdey Kökşin destanında Boodoy Koo, Karatı Kağan'ın kızını alabilmek için yapılan yarışmada rakipleri arasında bulunan Celbegen'i şekil değiştirmek suretiyle öldürür. Böylece aklını, gücünü yani kahramanlığını göstermiş olur. Alp Manas destanında ise Alıp Manas öyle güçlüdür ki Celbegen'in boynuna parmağıyla bir fiske vurarak yedi başını yerde yuvarlamaktadır. Her iki destanda da kahramanın Celbegen'i yenmesiyle halk huzura kavuşur. Kahraman da gücünü kanıtlamış olur.

Kan-Kapçıkay destanında da yukarıdaki örneklerde olduğu gibi Celbegen, kahramana ok atma, ata binme, at koşturma, dağı başka bir yere taşıma gibi birtakım yarışlarda yenilerek, onun üstünlüğünü kanıtlamak için vardır (Dilek 2007a: 282-288).

Dede Korkut'ta bahsedildiği üzere Tepegöz 'ün babası çoban, annesi ise bir peri kızıdır. Tepegöz normal (toplum kabullerine uygun) bir evlilik sonucu dünyaya gelmemiştir. Tepegöz'ün, bu birleşmenin kötü bir şey olduğunu vurgulamak ve bu kötü şeyi yapanın başına neler gelebileceğini göstermek için oluşturulduğu bir tip olduğu düşünülür (Yıldız, 2010: 42). Tepegöz'ün, kahramanın kahramanlığını göstermesi fonksiyonunun yanında böyle bir toplumsal mesajının olması da dikkat çekicidir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere devlerin destan kahramanı karşısında belirli fonksiyonları vardır. Bunlar: 1. Kahramanın fiziksel olarak güçlü olduğunu göstermek çünkü devler çok iri ve güçlü olmalarına rağmen destan kahramanı onları fiziksel olarak da yener. 2. Kahramanın cesur ve yiğit olduğunu göstermek çünkü destan kahramanı, kendinden kat kat büyük olan, insan eti ile beslenen, oldukça acımasız ve insanoğluna düşman olan bu yaratıkların karşısına korkusuzca çıkar ve onları yener. 3. Destan kahramanının ne kadar akıllı olduğunu göstermek. Destan kahramanı çoğu kez devleri fiziksel güç ile değil aklı ile yener ve ne kadar akıllı olduğunu gösterir. Gücünü, cesaretini ve aklını devleri yenerek gösteren destan kahramanı erginlenmesini böylece tamamlar. Dolayısıyla devler destan kahramanının erginlenmesini gerçekleştirmesinde en önemli aktörler olarak destanlarda karşımıza çıkar.

Devlerin Yiyecekleri

Devler genellikle insan eti yiyip insan kanı içerler. Tegöz her gün Oğuz'dan iki kişiyi yer.

Nart destanlarındaki emegenlerin de insan yediği görülür. Demirci Debet dokuz oğlunu evlendirmek ister. Bu amaçla büyücüye gidip oğulları için uygun kızın nerede olduğunu sorar. O da Emegenler Ülkesi'ndeki emegen kadının kızlarının oğulları için uygun birer eş olabileceğini söyler. Demirci Debet oğullarını da yanına alarak kızların olduğu ülkeye gider. Anneleri, kızlarının her birinin birer marifeti olduğunu ve onun oğullarıyla yarışmalarını, bu yarışma sonunda oğulları yenerse kızlarla evlenebileceklerini ancak kızlar yenerse "oğullarının kızları için tatlı birer lokma " olacağını söyler (Takvul, 2004: 44). Yine aynı destanda Alavgan'ın, emegenlerden olan karısının her ay iki çocuk doğurduğu ve bunları yediğini görürüz.

Dotan Batır destanındaki Celmoguz adlı devin de insan yediğini görürüz. Bu destanda 40 oğlunu evlendirmek için yola çıkan Kubakanbay, bir devle karşılaşır. Dev, onları uykuda yakalar ve avucunun içine doldurur. Tam, destanın kahramanı olan on bir yaşındaki Dutan Batır'ı yutacağı sırada Dutan, tayı tarafından uyandırılır (Aça, 2002: 19198).

Altay Türklerinin anlatmalarında sıklıkla karşımıza çıkan Celbegen insan eti yiyen bir devdir. Kögüdey-Köşkin destanındaki Celebegen'in "altmış altı dev başlı karısı Altın Targa, destan kahramanı Boodoy Koo'ya dört kulplu bronz kazanda yılan, kurbağa, bit ve sirke olan bir yemek pişirerek ikram eder ama o yemek istemez çünkü Boodoy Koo insan eti yer, insan başını kase yaparak kanını içer. (Dilek 2007b: 431).

İnsan yemek devlerin en belirgin özelliklerinden biridir. Bu özellik onların korkunç olma durumlarını daha da arttırır. Bu özellikleri ile destan kahramanının karşına daha güçlü bir engel olarak çıkarlar.

Devlerin Yaşadıkları Yer

Devler genellikle insanlardan uzaklarda; ormanlar, Kaf Dağı, kaynak suları, nehirler, göller ve çeşitli su kenarlarında, mağaralarda kendi saraylarında ya da köşklerinde yaşarlar.

Dotan Batır destanındaki Celmoguz'un çok zengin bir yaşam sürdüğünü biliriz çünkü yedi sarayı dolduran hazinesine Dotan Batır onu öldürerek sahip olur. Saltukname'deki Keyvan Dev ise Sarı Saltuk'un oğlu Muhammed'i yaşadığı yer olan Kaf Dağı'na kaçıtır. Aslında Keyvan Dev yer altında yani kötülüklerin gerçek ve ebedi mekânında yaşar. Sadece kötülük yapacağı zaman yeryüzüne çıkar (Akalin, 1987: 101-105). Ural-Batır destanında Şülgen'in rastladığı devler de zengindirler. Saraylarda, köşklere yaşarlar (Takvul, 2004: 72).

Altay Destanlarından Köğüdey-Köşkin ile Booday Koo'da yetmiş başlı dev Celbegen ile altmış başlı karısı Altın Targa'nın doksan cepheli çok büyük bir sarayda yaşadığını görürüz. Destan kahramanı Boodoy Koo, ağabeyini dinleyerek ateş istemek için ona küçük görünen Celbegen ve karısının yaşadığı saraya gider. Oysa bu saray küçük değil doksan cepheli ve çok büyük bir saraydır (Dilek, 2007a: 430).

Boston destanındaki dev Kempir/Celmoguz da yer altında yaşar. Boston, kendisini aldatan kız kardeşinin istediği ab-ı hayatı bulmak için çıktığı yolculukta yer yarığını diken yedi başlı Celmoguz'la karşılaşır. Onun altı başını keser. Ancak Celmoguz kalan tek başıyla yer altına kaçır. Boston da onun peşinden yer altına gider. Burada Cemoguz'un yer altında beş, yer üstünde ab-ı hayatı bekleyen iki oğlu olduğunu öğrenir. Celmoguz ve oğulları yer altında yaşar ve yalnızca kötülük yapmak için yer üstüne çıkarlar.

Altay destanlarından Oçı Bala'da yine yedi başlı dev Celbegen ve yer altından gelen başka devler Bahadır Kız'ın görünüşü karşısında duramazlar ve türkü söyleyerek, sallanıp mırıldanarak uykuya dalarlar (Dilek, 2007a: 83-87). Burada da devlerin yer altında yaşadıklarını görürüz.

Altay Türklerinin inanç sistemine göre Celbegen, Alkarısı, Şulmus gibi kötü ruhlar Erlik tarafından yaratılmıştır. Bu varlıklar Erlik ile birlikte yer altında yaşamakta ve kötülük yapacakları zaman yer üstüne çıkmaktadırlar. Altay Türklerinin inancına göre dünya üç katmandan oluşur: gökyüzü, yeryüzü ve yer altı. Gökyüzünde Tanrı Ülgen ile iyi ruhlar, yeryüzünde canlılar ve yer-su ruhları, yer altında ise Erlik ve kötü ruhlar yaşar. Başlangıçta Tanrı Ülgen, Erlik ile birlikte yeryüzünü yaratmaya çalışırken Erlik'in Tanrı ile sürekli mücadeleye girmesi, kendine bir yeryüzü yaratma hevesine kapılması ve Tanrı'nın yarattıklarını bozması üzerine Tanrı onu yer altına sürer. O günden itibaren Erlik yer altında kendi yarattığı kötü ruhlarla birlikte yaşamakta ve bu kötü ruhları her fırsatta kötülük yapmaları için yeryüzüne göndermektedir (Ögel, 2002: 564).

Celbegen zaman zaman yeryüzüne çıksa da asıl yerleri yer altındadır. Çünkü bunlar Erlik'in tebaasıdır. Erlik de yer altı diyarında kara çamurdan yapılmış bir sarayda oturur. Bir rivayete göre Erlik'in sarayı kara demirden, etrafı duvarlarla çevrilidir. Damı da yine siyah demirdendir (İnan, 1987: 391).

Devlerin sıklıkla yaşadığı görülen yerlerden biri de mağaralardır. Nart destanlarında görülen emegenler soğuğa dayanıksız oldukları için kış geldiğinde yer altında veya mağaralarda yaşarlar (Takvul, 2004: 72). Melike Ayyar destanında da Avaz, şarap içip sarhoş olmuş devlerle mağarada karşılaşır. Er-Sogotox destanındaki insanla şeytan arası olan devin yaşadığı yer dört ülke uzakta Kara İs denilen ülkedir.

Görüldüğü üzere devler iyi huylu da olsa kötü huylu da olsa insanlardan uzak mekânlarda yaşamaktadırlar. Dağlar, ormanlar, su kaynakları, mağaralar, zaman zaman yer altı onların yaşadığı başlıca mekânlardır. Buralarda evlerinde, köşklerinde saraylarında genellikle varlıklı bir hayat sürerler.

Dişi Devler-Dev Anaları

Türk destanlarında erkek devler kadar dişi devler de işlenmiştir. Bu durum Türk destanlarının bir zenginliğidir. Dişi devler ile insanların evlendiği ya da insanların dişi devlerin süt çocukları olduğu görülür.

Dev analarının en belirgin fiziki özelliği iri göğüsleridir öyle ki göğüslerinden birini sol diğerini sağ omuzlarına atarak günlük işlerini yapabilirler. Nart destanlarında, destan kahramanı Alavgan, emegen kadına arkadan yaklaşarak göğsünü emer, böylece onun süt çocuğu olur ve ölümden kurtulur ve kızıyla da evlenir ki insanlarla devlerin evlenmelerine de bir örnek olarak karşımıza çıkar. Yine aynı destanda Alvagan'ın evlendiği emegen kız, her ay iki çocuk doğurur ve bunları yer. Kendi çocuğunu yiyebilecek kadar da acımasız bir karakterdir. Emegen devler ayrıca tıpkı Tepegöz ve diğer erkek devlerin çoğu gibi tek gözlüdür.

Dişi devler de tıpkı erk devlerde olduğu gibi birden fazla başa sahip olabilirler. Köğüdey-Köşkin ile Boodoy Koo'da, Boodoy Koo yetmiş başlı dev Celbegen ile altmış başlı karısı Altın Targa ile karşılaşır (Dilek, 2007: 430).

Ayrıca Boston destanında Ak Dev 'in karısının ağzı öyle büyüktür ki Ak Dev kendisi evde yokken yemekleri bitirmesin diye karısının ağzını dallarla şişler.

Saltukname'de Simurg kuşunun düşmanı olan ve Kaf Dağı'nda yaşayan bir ejderha sihirli güçleri olan dişi bir devdir. Bir kolunu ateş gibi yaparak yukarı kaldırır ve göğü tutar (Akalin, 1987: 110).

Tüm bu örneklerden yola çıkarak erkek devlerin yanında dişi devlerin de olmasının destan türümüzün bir zenginliği olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca dişi devler ile erkek devlerin gerek fiziksel gerek davranış özellikleri birbirine çok benzer. Her ikisi de genellikle tek gözlüdür. Dişi devler de erkek devler gibi çok başlı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dişi devler de karakter olarak genellikle erkek devler gibi acımasızdırlar. İnsan eti yerler. Hatta bazen kendi doğurdukları çocukları bile yedikleri görülür. İnsanlardan uzaklarda yaşarlar. İnsanoğlu için tehdit olmalarına rağmen zaman zaman insanlarla evlendikleri görülür. Ancak doğurdukları çocuklar onlar gibi tek gözlü ve kötü olmazlar. Çünkü onlar artık dev değil insandırlar.

Devlerin Zayıf Yönleri

Devler tüm bu heybetli görünüşlerine, korkutucu özelliklerine rağmen aslında zayıf yaratıklardır. Onların gerek fiziksel olarak gerekse karakter ve zekâ olarak pek çok zayıflıkları vardır. Bu durum aslında onları yenmek zorunda olan destan kahramanının avantajıdır.

Devler fiziksel olarak güçlü olmalarına karşın vücutlarında ölmelerine neden olan zayıf bir noktaları vardır. Örneğin tek gözlü olan devler gözlerine aldıkları bir darbe ile ölürlər. Ancak destan kahramanının tek bir şansı vardır. Öldüremediği takdirde devler ölümsüz olur. Dede Korkut'ta gördüğümüz Tepegöz ve Nart destanlarındaki tek gözlü emegenler de bu şekilde öldürülür. Nart destanlarındaki Özümek, emegeni Basat'ınki gibi bir maceranın sonunda tek gözüne kızgın şiş saplayarak yok eder.

Nart destanlarında gördüğümüz Emegenlerin başka bir özelliği de soğuğa karşı dayanıksız olmaları ve kışın yer altında ya da mağaralarda yaşamalarıdır.

Devlerin bir başka zayıflıkları da yüksek sese karşı dayanıksız olmalarıdır. Saltukname'de bahsedilen Keyvan Dev, Kaf Dağı'nda yaşar. Sarı Saltuk Kaf Dağı'na oğlu Muhammed'i bulmaya gelir. Sarı Saltuk bir nara atarak dev'i etkisiz hale getirir. Çünkü devler yüksek ses karşısında dayanamayarak bayılırlar.

Pek çok destanda devler destan kahramanının zekâsı sayesinde öldürülürler. Nart destanlarında Nartlar bir yolunu bularak zehirli çorbayı devlere içirerek onları öldürür. Ural Batır, dev çocukları aklını kullanarak ağaca bağladığı bir taşla öldürür. Devler, kendilerinden fiziken çok güçsüz olan insanlardan bile korkarlar. Melike Ayyar'da Avaz, devlere yanlarındaki avcılarının dev eti yediklerini söyler ve onları korkutur. Yine aynı destanda Gülekız Peri, Kızıl Dev'e buraya gelen insanların kendilerini öldürmek için geldiğini söyleyerek korkutur. Görüldüğü üzere devlerin fiziksel ya da başka türlü zayıflıkları vardır. Yine bu durum da destan kahramanının dev karşısındaki gücünü arttıran bir durum olarak karşımıza çıkar.

Devlerin Karakter Özellikleri ve Davranışları

Devler genellikle kötü huyludurlar. Destan kahramanına zorluk çıkarırlar. Ancak Türk destan geleneği içinde iyi huylu devlere de rastlanır. Bu devler destan kahramanına ve yakınlarına mücadelelerinde yardımcı olurlar. Bir de kötüyken iyi huylu olan değişen devler vardır. Bunlar da destan kahramanının gücünden kudretinden etkilenip ondan korkarlar ya da son anda imana gelirler.

Saltukname'de gördüğümüz Keyvan Dev, Sarı Saltuk tarafından öldürüleceği sırada iman edip Müslüman olur. Bu olaydan sonra Sarı Saltuk'a her aşamada yardım eder ve oğlunu bulmasını sağlar. Sarı Saltuk'un Zibak Deniz'inden geçmesine yardım eder. Barakların düşmanlığına engel olur. Nimtenler ile olan savaşında yardımcı olur. Şerif'in yolda karşılaştığı hayvan ve canavar sürüsüne onun

kimliğini bildirerek kendisine yardım etmelerini sağlar. Burada erginleme epizodu İslami şekle bürünmüş olarak karşımıza çıkar. Dev, Müslüman olup kötülükleri affedilir ve iyi biri olur.

Tepegöz ise kötü huylu bir devdir. Her gün Oğuz'dan iki insan yer. İnsanlar için büyük bir tehdittir. Ancak Cengizname'de Şaba Sokur adındaki tek gözlü dev Cengiz'in atalarından Tumul Mergen'in en büyük yardımcısıdır. Tek gözüyle çok uzakları bile görüp Tumul Mergen'e haber verir (Şişman, 2009: 291).

Devler olağanüstü görünümüne rağmen bazen kendilerinden fiziksel olarak güçsüz insanlar karşısında korkuya kapılırlar. Örneğin Melike Ayyar destanında Avaz'ın Köroğlu'nun oğlu olduğunu duyan devler ondan korktukları için büyük bir saygı duyup onu misafir ederler ve ona yardımcı olurlar.

Devler genellikle akılları kıt yaratıklardır. Kahramanlar tarafından kolayca kandırılıp yenilirler. Örneğin Avaz, yanındaki avcıların dev eti yediğini söyleyince ona kolayca inanıp korkarlar.

Devler merhametsiz ve acımasızdırlar. Merhametsizlikleri yalnızca insanlara karşı değil kendi ailelerine karşı da görülür. Boston destanında Celmoguz'un beş oğlundan biri olan Ak Dev öyle merhametsizdir ki kendisi evde yokken yemekleri bitirmesin diye karısının dudaklarını ağaç dalı ile şişler. Nart destanlarında Alavgan'ın karısı olan emegen kendi doğurduğu çocuğu yiyecek kadar kötüdür.

Devlerin Don (Şekil) Değiştirmeleri

Devlerin bir başka özelliği de don yani şekil değiştirebilmeleridir. Devler kendi şekillerini değiştirebildikleri gibi başkalarının şekillerini de değiştirebilirler. Saltukname 'deki Keyvan Dev şekil değiştirir ve Sarı Saltuk'un karşısına aslan şeklinde çıkar. Dotan Batır destanındaki Celmoguz bazen kocakarı donuna girerek Dutan'ın karşısına çıkar. Ural Batır destanındaki Kızıl Dev ise şekil değiştirebildiği gibi başkalarının şeklini de değiştirebilmektedir. Kızıl Dev, Avaz ve iki avcıyı tılsımla elma sekline sokar, koynuna koyar ve gökyüzünde yedi gün yedi gece uçar.

Devlerin çoğu kuş donuna girerek ya da girmeden de uçabilirler. Huyrlugla-Hemra destanında töre-şariat tanımayan dev Kakmus bu destandaki diğer devler gibi kuş donuna girebilir ya da girmeden de uçabilir (Yıldız, 2001: 455-531).

Devlerin şekil değiştirebilmeleri diğer özelliklerinin aksine destan kahramanının avantajı değil dezavantajıdır. Şekil değiştiren devler, kahramanı kandırabilirler. Ancak son anda birileri tarafından destan kahramanı uyarılır ve gerçeği öğrenirler. Yine devlerin kuş donuna girerek ya da girmeden uçabilmeleri destan kahramanı için hiç de iyi bir durum değildir.

Devler ve Mitoloji

Tüm toplumların olduğu gibi Türk toplumunun ilkel dönemlerinde görülen edebiyatının sözlü ve yazılı olmasının yanında dinsel, sihirli ve estetik bir yanı vardır. İlkel dönemdeki mevcut inanç sisteminin etrafında gelişen mit, edebi türlerin gelişimiyle birlikte daha sonraki dönemde destanlara kaynaklık etmiştir (Aça, 2002: 66).

Marcia Eliade (1993: 12-13) miti kutsal bir öyküyü ve eski zamanlarda, başlangıçtaki zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır diye tarif etmiştir. Dahası mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, kâinat, olsun; isterse onun yalnızca bir parçası (mesela bir dağ, ırmak, ada veya bir bitki türü, bir insan davranışı veya bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl oluştuğunu veya meydana geldiğini anlatır.

İnsanlar, çevrelerinde olan olayları anlamlı kılmaya çalışırlar. Mit de bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır (Çobanoğlu, 2001: 12). Örneğin Türk mitolojisine göre depremler uzun süre yer altında kalan Erlik'in kırk yıl uyuyup uyandıktan sonra yeri göğü inletmesi nedeniyle meydana gelir.

İnsanlar, dünyanın neresinde olursa olsun korktuğu veya hoşlanmadığı olayları bazen olumlu bazen olumsuz olarak değerlendirmiştir. Bu durumlara karşı bazı inançlar geliştirmiştir. Bu inançlar

zamanla yerini başka inançlara bırakır. Altay Türklerinin eski inanmalarında yer alan Erlik de yerini destanlarda devlere bırakmıştır kanaatindeyiz (Yücel, 1998: 45).

Altay Türklerinin inancına göre dünya üç katmandan oluşur: gökyüzü, yeryüzü ve yer altı. Gökyüzünde Tanrı Ülgen ile iyi ruhlar, yeryüzünde canlılar ve yer-su ruhları, yer altında ise Erlik ve kötü ruhlar yaşar. Başlangıçta Tanrı Ülgen, Erlik ile birlikte yeryüzünü yaratmaya çalışırken Erlik'in sürekli Tanrı ile mücadeleye girmesi, kendine bir yeryüzü yaratma hevesine kapılması ve Tanrı'nın yarattıklarını bozması üzerine Tanrı onu yeraltına sürer. O günden itibaren Erlik yer altında kendi yarattığı kötü ruhlarla birlikte yaşamakta ve bu kötü ruhları her fırsatta kötülük yapmaları için yeryüzüne göndermektedir (Ögel, 2002: 564). Celbegen de Erlik'in yarattığı kötü ruhlardandır. Celbegen'in tıpkı Yalmavuz ve Alkarısı gibi, başlangıçta iyi ruh olduğu, dönüşüme uğradığı yolunda görüşler vardır. Fuzuli Bayat (2007: 27) Celbegen'in "Yer Ana'nın demonikleşmiş adı" olduğunu belirterek bazı anlatılarda Celbegen'in birini yutup sonra diriltmesinin "Mitolojik Ana'nın hayat verici ve öldürücü işlevi" nin bu kötü ruhta korunması şeklinde yorumlamıştır.

Celbegen'in ölümü veya aya çıkması ile ilgili bir anlatı şöyledir: Bir ambarda yedi başlı yetmiş yedi Celven'i kilitli tutan kız kocasının ambarın kapısını açması üzerine Celven'lerden biri hariç diğerlerini öldürmekte, sağ bıraktığı Celven ise aya çıkmaktadır. Anlatmada bu kısım şu şekilde yer almaktadır: " Sağ bıraktığı Celven'e: 'Sen çık dolaş!' deyip o Celven'i çıkarmış. O zamanlar çocukların elleriyle ay işareti yapması yasakmış. Çocuk oyun sırasında dolunay görmüş ve eliyle ay işareti yaparak ayı annesine gösterdiğinde, aydan yedi başlı Celven inmiş. Çocuğu aya götürmüş. Ay dolunay olunca ayda yedi başlı Celven ve tuttuğu çocuk görünürmüş (Dilek 2007c: 557). Başka bir efsanede de Celbegen, ay tarafından alınarak gökyüzüne çıkarılmakta ve o günden beri de orada yaşamaktadır. Aybatkan efsanesine göre ay tutulmasının sebebi Celbegen'in ayın gözlerini kapatmasına bağlanarak açıklanır. Altay Türkleri ay tutulmasının yaşandığı zamanlarda Celbegen'in ayı yuttuğuna inanır ve ayı bırakması için; köpekleri havlattırıp kap-kacakla gürültü yaparak, seslerini Tanrıya duyurmaya çalışırlar. Bugün Anadolu'da da rastlanılan benzer uygulamalar, ayın kötü ruhlarla mücadele ettiği inancından kaynaklanmaktadır. Ve bu olay bütün Türk lehçelerinde "tutulmak" fiili ile ifade edilir (İnan 2006: 29; **yokKalafat, 2009: 108-109**). Altay Türklerinde görülen bir başka inanışa göre ise Celbegen, ay dolunay halindeyken onu yiyerek küçültmekte ve tekrar yeryüzüne inerek insanları yemek istemektedir. Ancak yeni ay zamanı ay, Celbegen'i yenmekte; böyle zamanlarda kötü ruhlar sakinleşmekte, felaketler azalmakta ve yeryüzü dinlenmektedir (Muytueva vd. 1996: 15-17). Tüm bunlar ayın Altay Türkleri tarafından kutsal kabul edildiğini ve efsaneler aracılığı ile ayın etrafında oluşan inançların devam ettirildiğini gösterir.

Tüm insanlık gibi Türkler de ay ve güneşten çok etkilemiştir. Türklerin yaşadığı coğrafya düşünüldüğünde güneş daima ilk sırayı almıştır. Güneş ana, ay baba olarak tasavvur edilmiştir. Bu da bize güneşin dişi, ayın ise erkek olduğunu düşündürmüştür (Çobanoğlu, 2001: 44).

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı dev motifinin yalnızca masalarda ve hikâyelerde değil destanlarda da yer aldığını göstermek ve bu anlatılarda karşılaştığımız devlerin genel özelliklerini saptamaktır. Ayrıca mitoloji ve destan devlerinin (incelenen destanlarda) bağlantısını göstermek de çalışmanın bir diğer amaçtır.

Türk destan geleneği içinde var olan yüzlerce destanın bir makalede değerlendirilmesinin imkânsız olması nedeniyle çeşitli Türk sahalarından destanlar seçilerek yelpaze geniş tutulmaya, ulaşılabilen bu destanlardan yola çıkarak Türk destancılık geleneğinde 'dev' tipinin ana hatları çizilmeye çalışılmıştır. Bu tespitleri sıralayacak olursak:

Destanlarda yer alan devler çok iri, çok kuvvetli, çok başlı, tek gözlü, iri memeli (dişi devler), iri dişli, iri ağızlı, ağaç gövdeli, saçları sakalları bıyıkları uzun, kıllı, tırnakları uzun, elleri ayakları pençe gibi ve iri, çirkin ve korkunç yaratıklardır. İster erkek ister dişi dev olsun görünüş itibarıyla güçlü ve çirkindirler. İnsan etiyile beslenirler. Bu özellik onların korkunç olma durumlarını daha da arttırır. Bu özellikleri ile destan kahramanın karşında daha güçlü bir engeldirler.

Devler insanlardan uzak mekânlarda yaşamaktadırlar. Dağlar, ormanlar, su kaynakları, mağaralar, zaman zaman yer altı onların yaşadığı başlıca mekânlardır. Buralarda evlerinde, köşklerinde saraylarında genellikle varlıklı bir hayat sürerler. Zaman zaman şekil değiştirirler. Kendi şekillerini değiştirebildikleri gibi başkalarının şeklini de değiştirebilirler.

Genellikle kötü huyludurlar ve insanoğlu için bir tehdittirler. Tüm bu özellikleri ile devler destanlarda önemli bir fonksiyona sahiptir. Devlerin destanlardaki fonksiyonu destan kahramanının ne kadar akıllı, cesur, güçlü olduğunu kanıtlamaktır. Asıl kahraman amacına ulaşmak için pek çok zorlu engeli aşmalıdır. Bu engellerden biri de kendinden kat kat büyük ve güçlü olan devleri yenmektir. İri, güçlü, acımasız, insan eti ile beslenen ve genellikle kötü olan bu karakteri yenen kahraman kendini kanıtlamış ve erginlenmesini tamamlamış, kahramanlığını kanıtlamış olur.

Devler tüm bu heybetli görünüşlerine, korkutucu özelliklerine rağmen aslında zayıf yaratıklardır. Onların gerek fiziksel olarak gerekse karakter ve zekâ olarak pek çok zayıflıkları vardır. Bu durum aslında onları yenmek zorunda olan destan kahramanının avantajıdır. Pek çok destanda devler destan kahramanının zekâsı sayesinde öldürülür çünkü kıt akıllı yaratıklardır. Sese karşı dayanıksızdırlar ve bayılırlar. Tek gözlü devler gözlerine aldıkları bir darbe sonucu öldürülürler. Tüm bu zayıflıkları destan kahramanı için bir avantajdır. Böylece kendilerinden çok güçlü devleri yenebilirler.

Türk destan geleneği içinde kötü huylu devlerin yanında iyi huylu devlere de rastlanır. Bu devler destan kahramanına ve yakınlarına mücadelelerinde yardımcı olurlar. Bir de kötüyken iyi huylu olan, değişen devler vardır. Bunlar da destan kahramanının gücünden kudretinden etkilenip ondan korkarlar ya da son anda imana gelirler. Böylece yine destan kahramanının gücünü ve kudretini kanıtlamış olurlar.

Devlerin şekil değiştirebilmeleri diğer özelliklerinin aksine destan kahramanının avantajı değil dezavantajıdır. Şekil değiştiren devler kahramanı kandırabilirler. Ancak son anda birileri tarafından destan kahramanı uyarılır ve gerçeği öğrenirler. Yine devlerin kuş donuna girerek ya da girmeden uçabilmeleri destan kahramanı için hiç de iyi bir durum değildir.

Devlerin destan kahramanı karşısında belirli fonksiyonları vardır. Bunlar: 1. Kahramanın fiziksel olarak güçlü olduğunu göstermek. Çünkü devler çok iri ve güçlü olmalarına rağmen destan kahramanı onları fiziksel olarak da yener. 2. Kahramanın cesur ve yiğit olduğunu göstermek. Çünkü destan kahramanı, kendinden kat kat büyük olan, insan eti ile beslenen, oldukça acımasız ve insanoğluna düşman olan bu yaratıkların karşısına korkusuzca çıkar ve onları yener. 3. Destan kahramanının ne kadar akıllı olduğunu göstermek. Destan kahramanı çoğu kez devleri fiziksel güç ile değil aklı ile yener. Bu da bize destan kahramanının ne kadar akıllı olduğunu gösterir. Gücünü, cesaretini ve aklını devleri yenerek gösteren kahraman, erginlenmesini böylece tamamlar. Dolayısıyla devler destan kahramanının erginlenmesini gerçekleştirmesinde en önemli aktörler olarak destanlarda karşımıza çıkar.

Türk destanlarında erkek devler kadar dişi devler de işlenmiştir. Bu durum Türk Destanlarının bir zenginliğidir. Dişi devler ile insanların evlendiği ya da insanların dişi devlerin süt çocukları olduğu görülür. Dişi devlerin yani dev analarının en belirgin özelliği iri memeli olmalarıdır. Memelerinden birini sol omuzlarına diğerini sağ omuzlarına atarak günlük işlerini yapabilirler. İnsan eti yerler. Hatta kendi çocuğunu yiyebilecek kadar da kötüdürler. Dişi devler de tıpkı Tepegöz ve diğer erkek devlerin çoğu gibi tek gözlüdür.

Eski inanç sistemlerinin etrafında gelişen Türk mitolojisi, destanlara da kaynaklık etmiştir. Destanlarda mitolojinin izlerini görebiliyoruz. Türk mitolojisinde karşımıza çıkan Erlik ve onun yarattığı kötü ruhlardan olan Celbegen destanlarda sık sık karşımıza çıkar. Eski inanç sistemine göre dünya yaratılırken Tanrı ve Erlik beraberdirlər. Ancak Erlik Tanrı ile mücadeleye girerek kendine bir dünya kurmaya çalışmış ve Tanrı tarafından kovularak yer altına gönderilmiştir. Celben de Erlik'in yarattığı kötü yaratıklarındandır ve onunla birlikte yer altında yaşar. Celbegen Türk destan geleneğinde oldukça sık karşımıza çıkan bir dev motifidir.

Türk destanlarında depremlerin uzun süre yer altında kalan Erlik'in kırk yıl uyuyup uyandıktan sonra yeri göğü inletmesi nedeniyle meydana geldiği anlatılır. Yine burada da destanlarda mitlerin izlerini görmekteyiz. Ay tutulmasına ve aya dair anlatılarda da bu durum açıkça görülür.

Sonuç olarak; Türk destan geleneği dev motifi bakımından masallar kadar olmasa da oldukça zengindir. Destanlardaki devler Türk mitolojisinden izler taşır. Destanlardaki devler kahramanın

erginlenmesinde önemli bir role sahiptir. Fiziksel özellikleri bakımından iri ve genellikle kötü karakterli olup insanlar için tehlike arz etmeleri en belirgin özellikleridir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Abdullah, K. (1997). Gizli Dede Korkut, (Çev. Dr. Ali Duymaz) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aça, M.(2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, Konya: Kömen Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (1987). *Saltukname 1.* , Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Aydoğan, E. (2006). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar*, Yüksel Lis. Tezi Gazi Üni. Sosyal Bil. Ens., Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). Türk Mitolojisi, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 1*, AKM Yayınları Ankara.
- Çobanoğlu, Ö.(2007). *Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dilek, İ.(2002). *Altay Destanları I*. TDK Yayınları, Ankara
- Dilek, İ. *Altay Destanları II*. TDK Yayınları, Ankara: 2007.
- Dilek, İ. *Altay Destanları III*. TDK Yayınları, Ankara: 2007.
- Dilek, İ. *Altay Masalları*. Alp Yayınları, Ankara: 2007.
- Eliade, M. *Mitlerin Özellikleri* (Çev. Sema Fırat), Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Ergun, M. & Gaynislam, İ. *Başkurt Halk Destanı Ural Batur*, Türksoy Yay. Ankara, 1996.
- İnayet, Al. *Türk dünyası Efsane Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/Celmoğuz*. Kanyılmaz Matbaası, İzmir: 2007.
- İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler, Ankara: TTK Basımevi
- İnan, A. Tarih ve Bugün Şamanizm. TTK Yayınları, Ankara: 2006.
- Muytueva, V. A.- M. P. Çoçkina. *Altay Can*. Gorno-Altaysk: Gorno-Altayskaya Tipografya, 1996.
- Ögel, B. *Türk Mitolojisi*, Cilt I, TTK yayınları, Ankara: 1998.
- Ögel, B. *Türk Mitolojisi*, Cilt II, TTK yayınları, Ankara: 2002.
- Öztürk, Ö. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009.
- Şişman, B. *Cengizname*. Etüt Yayınları, Samsun, 2009.
- Takvul, U. Karaçay-Malkar Destanları, TDK Yayınları, Ankara, 2004.
- Tdk, Türkçe Sözlük, Ankara, 2010.
- Türker, F. Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik bir Varlık: Celbegen, *Milli Folklor*, 2012, Sayı 94, s: 81-89
- Yıldız, N. (2010). *Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler*, Milli Folklor, sayı 87, s:41-51
- Yıldız, N. *Hemra ve Hurlika Hikâyesinin Üç Eş-Metni Üzerine Bir Değerlendirme*, AKM Yayınları, Ankara, 2001.
- Yoldaşoğlu, F. (Anlatan). Melike Ayyar (Haz. Dilek Yücel). TDK Yayınları, Ankara, 2007.

Yüce, K.(1987). *Saltuk-name*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

Yücel, A. Masallarda Dev ve Yaratılış Destanındaki Benzerleri, Milli Folklor, 10 (39), s.38-45).

Yıl:1 Sayı:1 Aralık, 2020, s.25-31

Year:1 Issue:1 December, 2020, p.25-31

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

18-11-2020

22-12-2020

Safa Nozad OTHMAN
Sefa.nevzat8@gmail.com

KERKÜK TÜRKMENÇESİ, ALTUNKÖPRÜ AĞZINDA BALIK İSİMLERİ

ÖZET

Nüfusları 3 milyon civarında olan Irak Türkmenleri, Irak'ın Musul, Kerkük, Erbil ve Diyale vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Çok geniş bir bölgede yaşayan Türkmenlerin temel geçim kaynakları arasında tarım yer almaktadır. Coğrafya ve iklim koşullarına bağlı olarak hayvancılık ve balıkçılık da geçim kaynakları arasında yer alır. Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım çalışmam, yazılı olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması ve bölgenin dil ve ağız farklılıklarının ortaya konmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmadan hareketle Altunköprü bölgesinde yaşayan Irak Türkmenlerinin geçim kaynağı olan balıkçılık ve buna ilişkin söz varlığı da oldukça dikkat çekmektedir. Zap Suyu kıyısında bulunan Altunköprü'de tatlı su balıkçılığı yapılmakta bölge halkının büyük oranda geçim kaynağını oluşturmaktadır. Oldukça zengin bir balık çeşitliliği bulunduran Zap Suyu'ndan çıkarılan balıklar ve adları değerlendirilecek, verilen bilgiler, bölgeden yapılan derleme ve görsellerle desteklenecektir.

Anahtar kelimeler. Irak Türkmen Türkçesi, Altunköprü, Altunköprü'de balıkçılık.

ABSTRACT

Iraqi Turkmens, who are about three million people in total, live in the Iraqi provinces of Mosul, Erbil and Diyala. Agriculture is one of the main source of income of these Turkmens who live in a rather expanded region. Considering the geography and climate, livestock and fishes are also possible ways to earn a life. This work of mine, which prepared as a master's thesis, aims to record the undocumented cultural heritage and to reveal the language/dialect differences in the region. Based on this aim, fishing, which is the livelihood of Iraqi Turkmens living in the Altunköprü region, and the related vocabulary also draws a certain attention. Freshwater fishery is present in Altunköprü, a city located on the banks of Zap Stream, and it constitutes the livelihood of the local people to a great extent. Fishes gathered from Zap, which has a very rich variety, and their names will be analyzed, the information provided will be supported by compilation and visuals collected from the region.

Keywords: Iraqi Turkmen Turkish, Altunköprü, Fishing in Altunköprü.

GİRİŞ

Irak Türkmenleri

Türklerin aralıklı olarak gelişleri ve yerleşmeleri sonucu, Irak'ta önemli bir Türk varlığı ortaya çıkmıştır. Türkmenlerin bir kısmı, asırlar önce Orta Asya'dan batıya göç ederek kuzey ve orta Irak'a yerleşmiş ve bu bölgeyi kendilerine vatan seçmişlerdir (Saatçi, 2009: 9). Günümüzde Türkmenler, çoğunlukla Türkmenistan'da, ufak bir kısmı da İran'da yaşayan bir Türk halkıdır. Tarihî dönemlerde Oğuz kolundan olan Türklerin hepsine (Anadolu ve Suriye'de yaşayan) Türkmen denilmesine karşın günümüzde "Türkmen" kelimesi, Türkmenistan'da ve Orta Asya'nın bazı bölgeleri ile Kafkasya'da (Kafkas Türkmenleri) yaşayan Türkler ve Irak Türkmenleri için kullanılırken Türkiye Türkmenleri için de kullanılmaktadır (Hürmüzlü, 2016: 130). Irak Türkmenlerinin çoğu Müslümandır ve Anadolu'da yaşayanlar ile yakın kültürel ve dinsel bağları vardır.

Altunköprü

Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı şehirlerden biri olan Altunköprü'nün tarihi, M.Ö 228 yılına kadar gitmektedir. O dönem Altunsu adıyla bilinen kasaba, Roma İmparatorluğu'na bağlı olan *Şimar / Şimard* eyaletinin başkenti kabul edilmiştir (Alazzavi, 1939: 150). Kerkük'ün kuzeybatısında bulunan Altunköprü, Kerkük'ten 44, Erbil'den 50 km uzaklıktadır. Kerkük ile Erbil arasında bulunan küçük Zap Suyu kıyısında kurulmuş bir kıyı şehridir (Bakır, 1966: 3).

"Altunköprü" isminin kökeni hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. Ancak bu rivayetlerin hepsi birer efsaneden ibaret olup bilimsel bir kaynağa dayanmamaktadır. Rivayetlerden birincisi, bu kasabada köprü yapılırken, köprüye bir altın halka takıldığı bu sebeple bu adla anılmıştır. İkincisi ise, köprünün yapımı için kasaba halkının aralarında altın toplayarak devlete bağışladığı ve köprünün bu paralarla yapıldığı için bu adla anıldığı yönündedir. Üçüncüsü zengin ve verimli topraklara sahip olan Altunköprü bir altın ocağı sayılmakta ve bu adla anılmaktadır (Dakuklu, 1965: 29).

Yazılı kaynaklarda ise şehrin adına ilişkin şu bilgilere rastlanmaktadır: Köprü Suyu adıyla anılan ırmağın her kolu üzerine bir köprü yapılmıştır. İrmağın yukarı kolu olan Altunsu, üzerinde bir köprü yapıldığı ve bu köprünün Altunsu Köprüsü ile anıldığı ve zamanla bu adın, halk ağzında Altunköprü'ye dönüştüğü yönündedir (Saatçi, 2018: 15). Bir başka kaynakta ise Osmanlı Padişahı Sultan 4. Murat'ın Küçük Zap üzerinde bir köprü yapılmasını, harcanacak altının köprünün ağırlığınca olmasını istemesi üzerine, buraya bu adın verildiği belirtilmektedir (Vehbi, 1956: 356).

Coğrafi ve kültürel zenginliklerin yanı sıra Altunköprü, birçok dini ve tarihi esere sahiptir. Kasabanın Orta Yaka denilen bölgesinde Sultan Özbek Türbesi, Büyük Yaka kısmında Sultan Recep Türbesi, İmam Mehmet Türbesi, Dört Kapılı Türbe ve Şeyh Bahir Türbesi bulunmaktadır. Küçük Yaka'da ise, Seyid Ahmet ve Seyid Kayabaşı Türbeleri oldukça önemli mekânlar arasında yer almaktadır. Bunun dışında Kuş Kaya, Şevket Talat Kayası, Kazam Kaynar, Habeş Kaya, Zerkemi, Namaz Kılan Kayası ve Burun Başı, Altunköprü'de bulunan turistik mekânlar arasında yer almaktadır.

Altunköprü, jeopolitik ve tarihi öneminden dolayı birçok yabancı tarihçinin araştırmasına konu olmuştur (Herzfeld 1910: 322). Yıllardır süre gelen Araplaştırma politikası ve siyasi baskılara rağmen Kasabanın nüfusunun çoğu Türkmendir. Burada yaşayan Türkmen aileleri şunlardır: Ağalar, Bakkal, Oruç, Demiral, Begler, Ataş, Allaflar, Atalar, Balıkçılar, Behlül, Azizli, Hayyavi, Salihi, Sarhoş, Balyemezler, Bayraktar, Bayatlı, Dilber, Zava, Nohutçu ve Şehalar (Saatçi, 2009: 57). Aile isimlerine bakıldığında bölgede yaşayan halkların etnik kökenine ilişkin tahminde bulunmak zor olmayacaktır.

Altunköprü'nün Geçim Kaynakları

Verimli topraklara sahip olan kasabanın suyu da boldur. Küçük zap suyundan başka, tarımda İncesu ırmaktan yararlanılır. Kasabanın batısındaki tarım arazilerini ve bostanları İncesu sular. Kasaba ve çevresindeki Karabey, Sarıçem, Kayabaşı, Gitgel köylerinde hayvancılık yaygındır. Balıkçılık da önemli bir sektör olarak, kasaba halkının geçiminde rol oynar. Konumu itibarıyla bölgede önemli bir ticari rol oynayan Altunköprü'den, ülkenin güney kısımlarına, özellikle Bağdat'a gıda maddelerinin su yolu ile eskiden ulaşımı sağlanırdı. Burada toplanan tahıl ürünleri, kelekler vasıtası ile Zap ve Dicle üzerinden Bağdat ve Basra'ya kadar ulaştırılırdı Zap kıyılarında yazın kavun, karpuz ve salatalık da yetişir. Altunköprü'nün Kerkük şehrini Erbil ve Musul vilayetlerine bağlayan karayolu üzerinde

bulunması bu kasabaya büyük bir canlılık kazandırmıştır. Verimli tarım arazileri, bol suyu ve çalışkan insanından oluşan bu üç faktör sayesinde Altunköprü tarım ürünleri bakımından önemli bir kaynak haline gelmiştir (Saatçi: 2018, 27-28).

Balık Çeşitleri

Altunköprü’de Türkmen nüfusunun geçim kaynağı olan balıkçılık çok yaygın olup avlanan balık çeşitleri oldukça zengindir. Bu bölgeden yapılan derlemelerde de balıkçılığa ilişkin anlatılar oldukça fazladır. Bu anlatılarda yer alan ve kayıt altına alınan ve Zap Suyu’ndan avlanan balıklar şöyledir:

kazzağ bālğı: (< ET. (ka:z EDPT 679a); (a:k 1 EDPT 75a) *kaz+ağ* > *kazzağ*) Sazangiller familyasından olan ve Latince *hippuri*, *harbel* ya da *herzem* olarak bilinen bu balığın sırtı gri, karnı da beyaz renkli olduğu için kaza benzetilmiştir. Kaz ve ak kelimelerinin birleşmesinden oluşan *kazzağ* kelimesi, görünüşü nedeniyle bu balığa isim olarak verilmiştir.

Meşele bızde kazzağ war kazzāğ war bızde ’eynen tutılı olar da şatılı bele datlı bālğ ēyyi bālğ.¹
“Mesela bizde **kazzağ** var, bu balık aynı avlanıp satılır, tadı iyi bir balıktır”

kazzağ āğdı bayāzdi bes karannūga gēttiğine kazzağ dēdiğ belī yeşil olı kazzağın çohlıg war şaf bayāzdi mercen dēyeriğ. “Beyaz renkli olup karanlıkta (koyu renk görüldüğü) için **kazzağ** adı verilmiştir. Bu balığın sırtı yeşil olur; saf beyaz olanına *mercan* deriz”

bāssuğ bālğı (< ET. bas- (EDPT 370b) *bas-uğ* “basık, yassı”) Sazangiller familyasından olup Latince adı *Cyprinus Carpio* olan bu balığa, yanlardan basık olduğu için *bassuğ* adı verilmiştir. Bu isim, balığın sadece erkek olanına verilir

Bızde bızde bāssuğ balası war kiloydan da satılı sekzen kilo wār ellī kilo wār bele²

“Bizde **bassuğ** balığı var kiloyla satılır, seksen kilo var elli kilo var öyle...”

bayaz hedde: (< Ar. بياض *beyāz*; Ar. حد *had* “yanak”) Latince adı *Alburnus Mossulensis* olan bu balığın ismi Arapça *beyāz* ve “yanak” anlamına gelen *had* kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Görünüşü itibarıyla yan tarafları beyaz olduğundan bu adla adlandırılmıştır.

enni hedde: (ET. é:n 1 (EDPT 165b); Ar. *had*; *en+lig* > *en+li* > *en+ni*) Latince adı *chicharro* olan bu balık, istavrite benzemektedir. Vücudu yanlardan biraz basık ve geniş olduğu için bu adla anılmıştır. Dişleri ince, gözleri iri, kuyruğu derin çatallıdır, karnı açık, sırtı fume rengidir.

Bālğın küçüğüne bız diyēriğ hedde. Küçüğ bālğa diyēriğ hedde³. “Bu balığın küçüğüne biz **hadde** deriz, küçük balığa **hadde** deriz”

semmiz heddese (ET. *semiz* (EDPT 830b); Ar. *had*) Latince adı *Alburnus mossulensis* olan bu balık diğerlerine göre daha etli olur. Bu özelliği nedeniyle balık, “tombul, şişman” anlamına gelen bu adla anılmaktadır.

¹ Ekber Köprülü, yaş: 56, üniversite mezunu.

² Ekber Köprülü.

³ Aslan Sait Köprülü, yaş: 79, okuryazar değil.

*Semmîz hedde küçük bālîğ bes nanca böyyüğ olsâydı bir el fāyıcı ölirdi*⁴ “**Semiz hadde** küçük balık ama her ne kadar büyürse (büyüsün) bir avuç içi kadar olur.”

torpağçın bālîğı: (<ET (topra:k EDPT 443 a); toprak+çın > torpağçın) Latince ismi *scophthalmus maximus* olan balık, ismini renginden almaktadır. Sazangiller familyasından olan bu balığın iki türü bulunmaktadır: *kara torpağçın*, *şabit torpağçın* *Kara torpağçın*, sırtı kara karnı beyaz suda çevik bir balık türüdür. *Şabit torpağçın* ise karnı beyaz, sırtı kahve rengidir (Tevfik Köprülü, 1969: 32).

Eski Türkçede kullanılan ve günümüzde yaygın olmayan, Moğolcadan alıntı olan addan ad yapım eki +çın eki ile oluşturulmuştur. Özbekçede +ış, Türkçedeki +şın şeklinde kullanılmaya devam eden bu ek, bazı tarihî dönemlerde de kullanılmıştır (Erdal, 1991: I/103). Benzer kullanımın “toprak rengi” anlamında bu balık isminde de kullanılıyor olması dikkat çekicidir.

torpāğçın torpāğ rēngiydi “**Torpağçın**, toprak renkli bir balıktır”⁵

şābit (şabut) bālîğı: (< Ar. الشبوط *el-şabbut* “bağlanmış, tutulmuş”) Irak, İran, Burma, ve Pakistan nehirlerinde de bulunan ve sazangiller familyasından olan bu balık, Arapça ismiyle anılmaktadır. Ekonomik değeri oldukça yüksek olan ve Türkiye’de sadece Fırat ve Dicle Nehri’nde yaşayan tatlı su balığı, İsrail’de de yetişmiştir. Bu balık, İsrailliler tarafından kutsal olarak kabul edilir. Genel olarak Irak Türkmenleri *şabit balığı* yediğinde vitiligo hastalığına sebep olduğunu düşünerek süt ürünü tüketmezler.⁶

Bîzde şābit war kırmızı bālîğ şābit diyeller “bizde şabut var kırmızı balık **şabut** derler”⁷

nāḳur bālîğı (< Ar. الناقور *el-nākūr* “sivri gaga”) *Barracuda sphyraena* “baraküda balığı” olarak bilinen bu balık, ismini, Arapça’da aynı anlama gelen sivri çenesinden almıştır. Birbirinden oldukça uzakta yer alan iki sırt yüzgeci, ileriye doğru çıkık bir alt çenesi, çok sayıda sivri ve keskin dişlerle kaplı büyük bir ağzı vardır.

⁴ Ekber Köprülü.

⁵ Ekber Köprülü.

⁶ Irak genelinde herkesce malum bir bilgi.

⁷ Ekber Köprülü.

*İşte bızde bālīgın new'i çoḥtī nākūr wār o nākūr ye'ni 'erebcēdi aşı*⁸“işte bizde balık çeşitleri çoktur, **Nakur** var bu **Nakur'un** aslı Arapça'dır”

mehsüd bālīgı (< Ar. المحسود *el-maḥsūd* “kışkırtılan”) Boyu yaklaşık 20 cm olan bu küçük balığa ilişkin pek bilgiye rastlanmamıştır. İsmi Arapçadan gelen bu balığın neden bu adla anıldığına dair bir tespit de bulunmak da mümkün olmamıştır.

*mehsūd aw meshūd uzun bālīg wārdı.*⁹ “**Maḥsūd** ya da **Maḥsūd** uzun balığı vardır”

şarı dudağ: (ET. *sarīg* (844 b) *todaḵ* > *dudağ*) Boyu 35 cm olan bu balık, ağzı, sırtı ve pulları sarı olduğu için bu adla anılır. Balıklar arasında eti en lezzetlidir.

*şarı dudāğ şarı oldığına şarı dudāğı.*¹⁰“**sarı dudak**, sarı olduğu için **sarı dudaktır**.”

farḥ bālīgı (< Ar. الفرح *el-farḥ* “farḥ, (bir şeyin) küçük parçası”) Sazangillerden familyasından olan bu balık, *bassuğ* balığının dişisidir. Ağırlığı 80-120 kg arasında olup boyu 2 metreye ulaşan bu balığın ismi, balığın büyüklüğü ve ağırlığına aykırı olarak Arapça “küçük” anlamına gelen şekliyle kullanılmaktadır (Saatçi, 2018: 31-32). Hatta Altunköprü’de bu balığın büyüklüğünü ifade eden bir hikâye bulunmaktadır: “eskiden Altunköprü halkı, farḥ balığı taşıyan bir katır görürler. Katırın sırtındaki balığın başı bir tarafından kuyruğu diğer tarafından sarmaktadır. Bu balığı avlamak için oltaya, yaklaşık bir kiloluk yem koymak gerekmektedir.”

*farḥ 'erebceden ālınan bir kelīmēdi ferih.*¹¹ “**Farḥ** Arapça’dan alınan bir kelimedir”

cürrü bālīgı: (<Ar. الجري *el-curri* “yürüyen”) Adı Arapçadan gelen ve Latince adı *Silurus Triostegus* bu balığın Hz. Ali’nin abdest aldığı suyu kirlettiği inanışı nedeniyle güney Irak’ta yenmesi dinen yasaktır. Besin değeri oldukça yüksek olmasına rağmen bu inanç nedeniyle avlanmaz ve tüketilmez.

⁸ Hüseyin Balıkçı, yaş: 67, okuryazar değil.

⁹ Ekber Köprülü.

¹⁰ Hüseyin Balıkçı.

¹¹ Ekber Köprülü.

binni (< Ar البني *el-bunnî* “kahverengi”) Sazangillerden olup Latince adı *Barbus sharpeyi* olan bu balık, ismini renginden alıp Arapçadaki şekliyle kullanılmaktadır. Irak’ta oldukça bilinen ve tercih edilen balıklardan biridir.

Binni ’erebcede *binnidi*.¹²“**Bunni** Arapçada da Bunnidir”

kuşkumru (<Far. قمری *qumrî* “kumru”) Koyu kumral renkli olduğu için bu ad verilmiştir, uskumru diye de adlandırılır. Latince adı *trachurus mediterraneus* olan bu balık, Altunköprü’de az rastlanan bir balık türüdür.

İsmi pekiştirme yoluyla türetilmiştir: *ku+s+kumru* > *kuskumru*

bîzde wârdı kuşkumru rēnginden ālınan bir kelimēdi ye’nî qumrû rengî bes tohtı. ¹³“Bizde var **kuskumru** renginden alınan bir kelime yani kumral rengi ama biraz daha koyudur”

kuşkumru o hesteyçi ēyyidi derisini şoyardılar dermeniydi belerîne edeller. ¹⁴“**kuskumru** hastalar için iyidir. Derisini soyup derman yaparlar kendilerine”.

SONUÇ

Balıklar, dünyada büyük bir servet kaynağı olarak bilinmiştir. Balıkçılık da Altunköprü halkının geçim kaynaklarının başta gelen unsurudur. Halkın büyük bir kitlesi balıklarla ilgili bilgiye sahiptir. Halk arasında balıklar, kimi şekillerine göre kimi ise Arapça ’daki ismiyle bilinmektedir. Bölgede yapılan derlemelerin sonucunda balık isimleriyle ilgili anlatılar oldukça fazladır. Bu adlandırmaların kişiden kişiye farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Küçük Zap suyunda bulunan balıklar eskiye göre karşılaştırılırsa oldukça azalmış durumdadır. Bu da suya atılan çöpler ve balık avlamakta uygulanan yanlış metotlar sonucunda oluşmuştur. Bu çalışmada, Irak Türkmenleri arasında balıkların adlandırılması hakkında bilgi verip ilgilienlere sunmak amaçımızdır.

Kısaltmalar ve Semboller

EDPT Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

Ar. Arapça

Far. Farsça

ET Eski Türkçe

¹² Ekber Köprülü.

¹³ Ekber Köprülü

¹⁴ Aslan Sait Köprülü.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Al-Azzavi, A. *Tarihü'l-Irak Beyne İhtilaleyn*, C.3, Bağdat, Özel El-Tafayyus Yayınları 1939.
- Bakır, Taha- Sefer, Fuat, *El-Mürşid İla Mevatını'l-Asar ve'l-Hazara*, Er-Rihletü'l- Hamise: Bağdat-Erbil, Bağdat, 1966.
- Clauson, Sir G. *Etymological of Pre- Thirteenth- Century Turkish*, Oxford at the clarendon press.1972.
- Dakuklu, M. H. “Altunköprü Bucağını Tanıyalım”, *Kardaşlık*, yıl:4, S.11,Mart 1965.
- Erdal, M. *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, Vol. I, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991.
- Herzfeld, S. *Archologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet*, c.2, Berlin, 1910.
- Hürmüzlü, H. “Altunköprü,Altunköprü”, *Altunköprü*, yıl:1, S.3, Haziran 2002.
- Köprülü, S. T. “Altunköprü'de Balık Çeşitleri”, *Kardaşlık*, Yıl: 9, S:2, Haziran 1999.
- Saatçi, S. *Altunköprü*, İstanbul, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları 2018.
- Saatçi, S. *Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri*, İstanbul 2009.
- Vehbi, T. “Altunköprü”, *Mecelletü'l- Mecme'ü'l- 'ilmiyyü'l- 'İraki*, S. 4, 1956

الفيروز, محمد بن يعقوب, *القاموس المحيط*, القاهرة, دار الحديث , 2008.
مجمع اللغة العربية, *المعجم الوسيط*, القاهرة, مكتبة الشروق الدولية, 1932.

Yıl:1 Sayı:1 Aralık, 2020, s.32-41

Year:1 Issue:1 December, 2020, p.32-41

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

10-12-2020

22-12-2020

Öğr. Gör. Dr. Aykut ÇELİK

Akdeniz Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

aykutcelik@akdeniz.edu.tr

SADIK YALSIZUÇANLAR'IN ÖYKÜLERİNDE MEKÂN

ÖZET

Sadık Yalsızuçanlar, son dönem Türk edebiyatının kendine has üslûbuyla eserler üreten yazarlarından biridir. Roman, deneme, araştırma kitapları ve masal gibi farklı türlerde eserler veren yazar, asıl ününü öyküleriyle kazanmıştır. Yalsızuçanlar'ın öykülerinin temelini oluşturan masal, tasavvuf, sürrealizm üçlüsü ve metafizik arayış gerilimi, onu Türk öykücülüğünde yepyeni bir yerin sahibi kılar. Yalsızuçanlar, edebî hayata Dostoyevski, Balzac, Kafka, Borges, Joyce gibi yazarları okuyarak başlar. Yalsızuçanlar'ın okuduğu bu yazarlar öykülerde anlatı kişileri olarak yerini alır. Yalsızuçanlar, etkisi altında kaldığı sanatçı ve yazarların düşüncelerini, bakış açılarını içselleştirerek öykülerine taşır. Ayrıca İbn Arabî, Yunus Emre, Şeyh Galip ve Mevlânâ gibi Türk İslâm edebiyatı temsilcilerinden beslenen Yalsızuçanlar, öykülerinde farklı bir söylemin seslerini daha gür şekilde çıkarmaya başlar.

Anahtar Kelimeler: Yalsızuçanlar, Öykü, Mekân, Garip, Küf

ABSTRACT

Sadık Yalsızuçanlar is one of the authors of recent Turkish literature who produced works with his own style. He has produced works in different genres such as novels, essays, research books and tales, and has earned his real reputation with his stories. The trio of tales, sufism, surrealism and the metaphysical search tension, which form the basis of Yalsızuçanlar's stories, make him have a brand new place in Turkish storytelling. Yalsızuçanlar begins literary life by reading authors such as Dostoyevsky, Balzac, Kafka, Borges, Joyce. These writers, read by Yalsızuçanlar, take their place as narrative figures in the stories. Yalsızuçanlar brings the thoughts and perspectives of the artists and writers under his influence to his stories by internalizing them. In addition, it feeds on the representatives of Turkish Islamic literature such as Ibn Arabi, Yunus Emre, Şeyh Galip and Mevlânâ and begins to make the voices of a different discourse louder in his stories. Sadık Yalsızuçanlar has carried many places where

he lived and was in his stories from past to present. In addition, by establishing a tight link between character and space in his stories, he reflected the effect of space on the characters to the reader. In this study, the concepts of space in the writer's stories are examined from many perspectives.

Keywords: Yalsızuçanlar, Story, Space, Garip, Küf

GİRİŞ

Edebî türlerde mekân önemli bir yere sahiptir. Mekân, öyküde vakaya ve karaktere yön veren okuyucuyu yönlendiren en önemli yapılardan biridir. Öykülerde kullanılan mekân unsurları öykünün vaka hareketlerini daha gerçekçi kılar. Öykülerde karakterler bir aksiyon göstermek için mekâna ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle mekân unsuru taşımayan bir öykü niteliksiz bir öyküdür. Ayrıca mekân ile karakter uyum içerisinde olmak zorundadır. Bu nedenle *"ister gerçek, ister hayalî olsun, mekân, aksiyona veya zamanın akışına bağlı olarak, kahramanlarla sıkı sıkıya bağlı ve kaynaşmış durumdadır."* (Bourneur, Qellet, 1989: 91). Bu bağ öykünün sonuna kadar kendini göstermektedir.

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde yer alan mekânlar genelde gerçek hayattan izler taşır. Ancak bu durum yazarın bütün öyküleri için geçerli değildir. Yazarın bazı öykülerinde gerçek dışı, hayalî mekânların da olduğunu belirtmek gerekir. Yazar öykünün kurgusunu genişletmek ve okuyucuyu derin düşüncelere yönlendirmek için mekân unsuruna önem vermiştir. Çetişli'ye göre *"Hikâye, roman ve tiyatrodaki mekânlar, çoğu zaman içinde yaşadığımız dünyadaki bildiğimiz yerlerdir ve gerçek isimleriyle (İstanbul, Denizli, Ağrı Dağı, Boğaziçi Köprüsü, yalı, ev, kahvehane, park, bahçe vb.) eserlerde yer alırlar. Bunula birlikte harici âlemdaki gerçek mekânla, itibari eserlerdeki mekân birbirinden farklıdır. Zira itibari eserlerdeki mekân; olay, insan ve zamanda olduğu gibi, yazar tarafından kurgulanmış olmanın itibariliğine sahiptir. Seçilen mekânın muhayyel veya gerçek olması, bu hususu değiştirmez."* (Çetişli, 2004: 77). Ancak şunu da unutmamak gerekir ki mekân unsuru öykünün gerçeğe yakın olmasını sağlayan en önemli yapılardan biridir.

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde ruh ve canlılık kazanan mekân öykülerde başkişinin içinde bulunduğu psikolojiyi anlamada yardımcı olur. Yazarın öykülerinde oluşturduğu mekân iklimi okuyucuya gerçek hayatın izler sunar. Öykülerdeki başkişiler yazarın sağlamış olduğu mekân atmosferinde bazen kendini bulup kişiliğini tamamlarken bazen de mekân evreninde yolunu kaybeder. Kimi zamanda karakterler kendi kurdukları mahzenlere kapanıp mekân unsurunun içinde yaşam sürerler. Bu nedenle *"Mekân ile insan arasında sürekli ve yoğun bir ilişki söz konusudur. İnsan yaşadığı mekâna uyum sağladığı kadar mekânı kendine dönüştüren bir yapıya da sahiptir."* (Kanter, 2008: 86). Bu dönüşümün olması için bireyin içerisinde bulunduğu durumla mekânın birbirini tamamlaması gerekmektedir.

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde oluşturduğu mekân dünyası çevresel ve algısal mekân olarak ikiye ayrılır. Çevresel mekânlarda öyküde geçen fiziki mekânlara değineceğiz. Algısal mekânları ise üç evrede inceleyeceğiz. İnceleyeceğimiz algısal mekânları ise şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a) Kapalı-Yutucu Mekânlar,
- b) Açık-Besleyici Mekânlar,
- c) Ütopik Mekânlar.

Yazarın öykülerinde yer alan mekân unsurlarını, mekân unsurlarının karakterler üzerindeki etkilerini, mekân- insan, mekân- nesne arasındaki ilişkileri ve bağlantıları dile getireceğiz.

1. Çevresel Mekânlar

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde fiziki mekânları sıklıkla kullanır. Yazarın öykülerinde adı geçen mekânlar genellikle hayatıyla aynı düzlemde. Çocukluk dönemini yaşadığı Malatya ve hayatının diğer döneminin geçtiği Hatay'ı öykülerinde başat mekân olarak görmek mümkündür. Bunun sonucunda da bu mekânlarda tanıştığı, etkisi altında kaldığı olay ve kişileri öykülerine taşımıştır.

Yazarın öykülerinde Ankara, İstanbul, Irak, Elazığ, Sakarya adı geçen diğer çevresel mekânlar da bulunmaktadır.

2. Algısal Mekânlar

Algısal mekânlar, (Korkmaz, 2007: 403) karakterlerin psikolojik ve ruhsal yapısına göre şekillenen mekânlardır. Bu mekânlar fiziki olarak bir anlam ifade etmez. Fiziki mekânlarda açık mekân olarak değerlendirilen bir mekân, algısal mekânlarda kapalı bir mekân özelliği taşıyabilir. Yalsızuçanlar'ın öykülerinde İstanbul Kartal, Pınar Sineması, Melek sineması, Melekbaba İlkokulu, Çarmuzu Mahallesi, Değirmen, Cırıkpınar Mahallesi, Taştepe Mahallesi, Üsküdar Sahili gibi mekânlar algısal mekân olarak karşımıza çıkar.

2.1. Kapalı-Yutucu Mekânlar

Klasik anlatılarda kapalı-yutucu mekânın kullanım işlevi, kapalı bir dekor veya sahne teşkil etmesinden oluşur. Ancak dar mekânları sadece bu açıdan ele almak yanlış bir tutum olur. Bu bağlantıyı şahıslar kadrosu ekseninde de değerlendirmek doğru olacaktır. Etrafı çevrili olmayan açık-besleyici mekânlar karakterin üzerinde farklı algılar oluşturabilir. Karakter bu ortamda kendini mutsuz hissedebilir. O zaman oluşan bu mekân karakter için kapalı bir hal alır. Bu nedenle buradan da şunu anlamak gerekir ki, kapalı-yutucu mekânlar sadece etrafı duvarlarla çevrili bir yapıdan meydana gelmez. Herhangi bir ortamda karakter kendini mutlu, huzurlu hissetmiyorsa o ortam, mekân karakter için kapalı-yutucu bir mekâna dönüşür. Bu konuyla ilgili Korkmaz, *“Mekânın görelî varlığı, insanın onunla ilişkisini ve ona karşı tavrını, mesafesini daha çok ön plana çıkarır. Burada kapalı ve dar sözcüklerinden fiziksel anlamda kapalı ev, apartman, hastane, köşk vs. anlaşılmamalıdır. Bu tarz bir tanımlamanın yüzeysel ve karakter bağlantılı olmadığını öncelikle söylemek gerekir. Zira duygusal mekân anlayışında; fiziksel boyutlar değil, anlatı karakterinin o andaki ruhsal durumu, bağlamı ve mekânı nasıl algıladığı asıl belirleyici unsurdur.”* (Korkmaz, 2007: 403) Korkmaz'ın da dediği gibi bireyin çevreyi algılama biçimi ve içinde bulunduğu ruhsal durum mekânın insan zihnindeki görünümünü değiştirir.

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde kapalı-yutucu mekânlar genellikle karakteri bunaltan, yokluğa sürükleyen ve “yutucu” (Şahin, 2006: 152) mekânlardır. Bu mekânlar içerisinde karakterler bir kaos ortamı yaşar ve bu ortama dayanamayarak kendilerini yokluğa bırakırlar. Bu nedenle bu mekân özellik bakımından karakteri içine hapsedip yok eden bir niteliğe sahiptir.

Yazarın ‘Medine’ adlı öyküsü, İstanbul ve Kartal Toprakyol’da bir apartmanın müstemilatında geçer. Bu mekânlar içerisinde en dikkat çeken, İstanbul’dur. İstanbul, birçok kişi için dünyanın en güzel şehridir. İçerisinde dünya milletlerinden birçoğunu barındıran bu şehirde birçok güzellik mevcuttur. Bu şartlar altında birçok kişi bu şehirde yaşamının hayalini kurar. Ancak her geçen gün gelişip büyüyen bu şehirde değer yitimleri de kendini gösterir. Gökdelenlerin, betonarme yapıların mezarlığı haline dönüşen mekân karakterleri eksi yönde etkiler. Bachelard bu tarz mekânlar hakkında *“Büyük kentlerdeki evlerde dikeylikle ilgili içtenlik değeri eksikliğine, kozmiklikten yoksunluğu da eklemek gerekir. Bu evler artık doğanın içinde değildir. Konutla mekân arasındaki oranlar yapaylaşmıştır. Bu konutlarda her şey makinedir ve içtenlikli yaşam bu konutların her yanından kaçıp gitmektedir.”* (Bachelard, 1996: 55) ifadelerini kullanır.

Öykünün başkışısı Medine, hayatının en zorlu ve en buhranlı dönemlerini İstanbul’da geçirir. Mekân ana karakter için adeta bir mezarlığa dönüşür. Mezarlığa dönüşen mekân ise karaktere dünyadaki cehennemi yaşatır.

19 yaşında hayatının baharında İstanbul Tepebaşı’nda bir kulüpte çalışan köylüsü Mahmut ile evlenen Medine İstanbul’a yerleşir. Hayallerini kurduğu evlilikten güzel beklentiler taşır. Ancak hiçbir şey Medine’nin istediği gibi olmaz. Kartal Toprakyol’da ki oturduğu evde iki çocuğu olur. Mekân olarak bu evde başkışının hayatında iyi izler taşımaz. *“Sevginin bittiği yerde güç savaşları, şiddet ve terör başlar.”* (Jung, 1999: 118). Böyle bir ortam içerisinde yaşayan Medine İçkili bir şekilde eve gelen Mahmut’tan her gece dayak yer ve hayatı kararır. Çocuklarına ilgi göstermeyen baba başka birini sever.

Birinci derecedeki kahraman başka bir gün yine içkili bir şekilde gelen Mahmut'un cebinde farklı bir kadına ait fotoğraf bulur. O anda içinde bulunduğu mekân ana karakteri kuşatıp sıkıştırır. Kahraman o zaman diliminde mekânla çatışır ve bir çıkar yol bulmak ister. Bu noktada mekân- karakter çatışmasıyla alakalı Korkmaz'ın ifadeleri dikkat çekicidir. *“Kapalı-dar mekânlı hikâyelerde kahraman zamanla, mekânla ve mekânın bütün mesafeleriyle çatışan bir varlıktır. Mekân, onun karsısında hayatın olumsuz yönlerini temsil eder. Adeta, kahramanları tahakkümü almış durumdadır. Onu ezmektedir.”* (Korkmaz, 1997: 170). Kartal, Toprakyol'da ki oturduğu evde başkişiyi tahakkümü altına alır ve ezmeye çalışır. Mekân bu noktadan sonra ana karakteri dönüşüme zorlar. Başkişi bu sıkıntıdan kurtulmak için babasını arar ve yardım ister. Babasından yardım göremeyen Medine içinde bulunduğu mekânla daha fazla çatışır ve yokluğa doğru yol alır. İki çocuğu ile birlikte Kartal istasyonunda banliyö treninin önüne atlayan başkişi hayatına son verir. Bu noktada mekânla çatışma içerisinde olan başkişi mekânla çatışma içerisinde olan başkişi Medine kurtuluşu hayatını sonlandırmakta bulur ve mekânın sonsuz boşluğuna kendisini bırakır. *“Karlı bir şubat günü, öğleye doğru çıkıp bakkaldan ekmek aldı. Çocukları doyurdu. Elektrikli süpürgeyle ortalığın tozunu aldı. Kararını vermişti. Artık dayanamıyordu. Çocuklarından ayrılması da imkânsızdı. Fişini prizden çekip her şeyi öylece bıraktı, çocuklarını giydirdi, çıktı. Evine yakın tren yoluna gitti. Rayların üzerinde yürüyordu bir elinde Cevdet ötekinde Metin. Komşu kadına rastladı, ‘Kocamla buluşacağız’ dedi kuşkulanasın diye. Altgeçitten geçerken Kartal istasyonuna yakın bir yerde beklediği banliyö treni çıkageldi sonunda. ‘Allahım başışla beni’ dedi. Son sözü oldu bu.”* (Medine, s.212). Alıntıdan da anlaşılacağı üzere mekân başkişi için mezarlıktan başka bir anlam ifade etmez. Netice itibarıyla çekilmez bir hayatın içinde çırpınan ana karakter rayları mezarlığı yaparak hayatına son verir.

Yazarın ‘Feci Bir İntihar’ adlı öyküsü de kapalı-yutucu mekân yapısını izah etmede önemli veriler içerir. Öykünün başkişisi olan Karakaşzade Abdullah hayatını Malatyalı hemşerilerinin mutluluğuna adanmış bir kişidir. Herkes tarafından takdir edilen bir yaşama sahiptir. Evini, Malatya'yı ve Malatyalıları çok sever. *“Abdullah, vatanına faydalı olabilmek için çok çalışır, ticareti ve serbest yaşayarak kazanmayı sever, nadir bir zekâ idi. Etrafındakilerin istekleri doğrultusunda hareket eder, hiçbir işten kaçmaz, hasis emeller peşinde koşmaz mümtaz bir şahsiyeti, işte bu sebeplerden dolayı, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın merkez kaza mutemedi ve aynı zamanda Tayyare şubesinin de başkan vekili idi.”* (F.B.İ., s.293-294). Ancak başkişinin yaşadığı bir aşk nedeniyle hayatı alt üst olur. Aşk hayatından önce yaşadığı ev ve Malatya başkişi için bir mekân özelliği taşıırken aşk hayatıyla beraber bu mekânlar işlevselliğini değiştirip kapalı-yutucu bir hâl alır ve başkişi mekân ile bir çatışma içerisine girer. Bu çatışma noktasında başkişi için evi ve yaşadığı şehir Malatya dayanılmaz bir hâl alır. Mutlu olduğu şehirde nefes alamaz olur. Aşk acısından çektiği acıların yanında hakkında yapılan dedikodulara karşı tavır alan başkişi yaşamına son vermek ister. Yaşadığı mekânı ve insanları ölü bir ortam olarak gören karakter çenesine sıkıttığı kurşunla intihar eder.

Başkişinin intihar ettiği gün Malatya kenti burada yaşayan insanların çoğu için kapalı bir mekân haline gelir. Çünkü çok sevdikleri, değer verdikleri Karakaşzade Abdullah'ın ölümü Malatyalıları matem havasına büründürür. Bu noktada fiziksel mekân insan üzerinde etki edip kapalı-yutucu bir hale bürünür. *“Aklını kaybetmiş aşkın, sevda mabedi içinde o ilk günleri ne renkli ve zengindi. Çiçeklerle donatılmış o saadet levhası, yeniden güllerle bezenecek ve süslenecek yerde; ne yazık ki, sonunda bir matem busesi ile örtüldü ve yarasından sızan taze kan ile, ilahi aşkına beslediği sevginin daimi nişanını taşıyarak gömüldü.”*

Memleket üzgün

O da üzgün ve ağlıyor

Gençlik üzgün

Sende kan ağla ey ölüm meleği.” (F.B.İ., s.294)

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde kapalı-yutucu mekânlar genellikle dış mekânlardan oluşur. Dış mekânları sadece fiziksel anlamda ele almamak gerekir. Çünkü karakterin psikolojisi içinde bulunduğu mekânı kapalı hale getirebilir. Nitekim yukarıda izah ettiğimiz iki öyküde de bu durumu yansıtan örnekler mevcuttur. Bu konu ile alakalı Demir, *“Dış mekânlar, sınırları olmamaları itibarıyla çoğu zaman kurgusal anlam açısından açık ve geniş olarak tanımlanmaktadır. Ancak yapılan bu tanımlamalar onun yüzeysel görünüşünü karşılamaktadır. Değerlendirme ölçütü insan olduğunda ise*

fiziksel gerçekliğin dışında farklı sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Çünkü algı bireyselliği ölçüsünde çeşitli olabilmektedir.” (Demir, 2009: 81-82) diyerek insan psikolojisinin mekân üzerindeki etkisini dile getirir.

Yazarın ‘Bir Kulunu Çok Sevdim’ adlı öyküsünde asıl olay kapalı bir mekân da geçer. Hatice için kaldığı ev bir zindana dönüşür. Sevdığı adamın kim olduğu ailesi tarafından bilinince başkışı olan Hatice evden kaçmaya karar verir. Doğup büyüdüğü ev artık başkışıye dar gelir. Yaşam tutunması için bulunduğu mekânı terk etmek zorundadır ve bir gece yarısı evden kaçır. Evden gece yarılarında kaçır, yazarın ve anlatıcının mekânın, kahraman üzerindeki etkisinin ne derce önemli olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Oysa Bachelard *“Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve “evler” “odaları” sürekli anımsayarak kendi içimizde oturmayı öğreniriz”* (Bachelard, 1996: 28) ifadeleriyle evin insan için önemini vurgular. Ancak başkışı Hatice için evin kendi ruhsal dünyasında bir önemi kalmaz. Çünkü evde kaldığı her dakika onun için hayatı risk taşır. Evden kaçan Hatice’nin korktuğu olay başına gelir. Ailesi Hatice’yi bularak eve getirip evin bir bölümü olan ahıra zincirler. Bu noktada başkışının içinde bulunduğu mekân onun mezarı konumuna geçer. *“Baba çobandı, on üç kardeştiler. Genç kız komşusunun oğlu İbrahim’e sevdalıydı. Kentte yayın yapan bir yerel radyoda adına, İbrahim Tatlıses’ten ‘Bir Kulunu Çok Sevdim’i gönderince olanlar olmuş, aile meclisi toplanarak ismi kirlenen kızı temizleme kararı almıştı. Kararı yan odada duyan Hatice çareyi kuyuda bulmuştu.”* (B.K.Ç.S., s.116). Evin sınırları başkışıye dar gelir ve sonu olmayan bir yola çıkmak zorunda kalır.

Başkışıyi dış etkenlerin tehlikelerinden koruduğu ev şimdi onun sonunu hazırlar. Evin insanı kuşatıp korumasıyla alakalı Gaston Bachelard *“Ev insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir. Üstünlükleri metafiziklerin öğrettiği gibi, insan ‘dünyanın ortasına bırakılmadan önce’, evin beşiğine yatırılır.”* (Bachelard, 1996: 35) ifadelerine yer verir. Ancak bu zamana kadar başkışıyi kuşatıp kollayan mekân artık bir bataklık gibi adeta içine çekmekte ve Hatice’yi boğmaktadır. Karakterin yaşadığı olaylar mekânın değişim sağlamasına neden olur.

Başkışının kaldığı ev sadece kendisi için kapalı bir mekân halini almaz. Ayrıca başkışının ailesi içinde yaşadıkları ev aldıkları haber ile kapalı-yutucu bir mekân haline dönüşür. Kızlarının adının çıkması onlar için çok kötü bir suçtur. Bu suçta karşılıksız kalamaz. Aile kararı evin bir odasında alır. Bu nedenle mekân karakter üzerinde yapısal boyutunu ortaya koyar. *“Hatice’nin Kuran kursundan arkadaşı Sevim’lere sığındığı haftasında öğrenildi. Genç kız apar topar eve getirildi. Ahırın bir köşesine zincirlendi. Aile meclisi tekrar toplandı. Kararı dede açıkladı.”* (B.K.Ç.S., s.116). Açıklanan karar neticesinde mekân başkışının üzerinde etkisini hissettirmeye başlar. Başkışısının içerisinde bulunduğu durum mekânı algılama noktasında belirleyici bir etkidir. Yazar da seçmiş olduğu mekânla olayların gidişatını okuyucuya hissettirmek istemiştir.

2.2. Açık- Besleyici Mekânlar

Açık, geniş besleyici mekân Sadık Yalsızuçanlar’ın öykülerinde en çok bulunan mekân türüdür. Bu mekân yapısı ile karakterler arasında ayrılmaz bir bütünlük vardır. Bu mekân yapısını aynı kapalı mekân türünde olduğu gibi karakterin bakış açısına göre değerlendirmek gerekir. Çünkü fiziksel anlamda duvarları olmayan bir mekân görünüşte açık mekân olsa da karakterin o mekândaki ruh yapısı o mekânı kapalı kılabilir. Bu nedenle açık mekân türünü de bu şekilde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Demir bu konuya şu ifadelerle açıklık getirir: *“Mekânın olgusal anlamda ikinci önemli görünümü açıklıktır. Bir mekânın bireye göre açık oluşunu tıpkı ‘kapalı olma’ durumundaki gibi temelde, bireyin bakış açısı ve psikolojik değerlendirmeleri yapılandırmaktadır. Bu sınıflamada insan-mekân ilişkileri, fiziksel nitelikler ve anlamlar ikinci plana atılarak şekillenir. Ancak insan-mekân ilişkilerini tek bir hareket noktasına dayanarak çözümlemek ne yazık ki mümkün değildir. Hikâye karakterinin içinde bulunduğu tüm koşulları, iç ve dış gerçeklik karşısındaki tutumlarını, çatışmalarını bir bağlam olarak değerlendirmek ve mekâna bakışını da, bu bağlamla mekân arasındaki ilişkilerin neticesi şeklinde tanımlamak mümkündür.”* (Demir, 2009: 102). Açık besleyici mekânı, bu doğrultuda gözlemleyip çözümlersek doğru bir noktaya değinmiş oluruz.

Sadık Yalsızuçanlar’ın öyküleri genelde hayat öykülerinden izler taşır. Yazarın öykülerinden açık mekân özelliği taşıyan öyküleri çocukluk anılarını anlattığı öykülerdir. Bunun nedeni ise yazarın

çocukluğunu güzel bir şekilde yaşamasıdır. Etrafında bulunan kişiler ve içinde bulunduğu mekânlar yazarın hayatına renk katar. Pınar Sineması, Melek sineması, Melekbaba İlkokulu, Çarmuzu Mahallesi, Değirmen, Cırıkpınar Mahallesi, Taştepe Mahallesi gibi mekânlar örnek gösterilebilir. Yazarın öykülerinde mekânın insanlarla olan ilişkisi, kopmaz bir bağ halindedir. Kişilerin, öykülerdeki olgunlaşma süreçleriyle paralel bir şekilde genişleyen mekân, kahramanların bireyselleşmesine ve dönüşmesine yardımcı olur.

Kapalı-yutucu mekânda kendini kaybeden karakter huzura, refaha çıkmak için daima bir arayış içindedir. Bu arayışı da açık mekânlarda bulur. Açık mekân sayesinde insan kendini yeniler ve huzura kavuşur. Açık besleyici mekânlar, anlatıcı kişilerine dinginlik hissi verir ve *“tinsel dünya, yepyeni aydınlıklarla dolu engin perspektifler açar”* (Bachelard, 2006: 201). Şahin ise açık mekânın karakter üzerindeki etkilerini şu ifadelerle dile getirir: *“Mekânın insanla birlikte oluşturduğu örüntüler, dünya ve insanın yeniden bir anlama bürünmesini sağlar. Dar mekânın içinde evrensel değerlerini yitiren insan, kendini bulmak ve feraha ermek için devamlı uygun bir atmosfer arayışı içindedir. Kendi ruhuyla bütünleşen atmosfer-mekân içerisinde bireyler-kahramanlar bütün yetilerini kuşanmış bir görüntü çizerler. Kaostan-düzene, düzenden-genişe, bir dünyanın kapılarını aralayan birey-kahramanlar artık kendilerini bulma yolunda büyük bir yol kat eder. Geniş mekânda, tinsel büyümenin olması insanı kendine çeker.”* (Şahin, 2006: 165).

Sadık Yalsızuçanlar'ın 'Evimiz' adlı öyküsü açık-besleyici mekân özelliklerini içinde barındırır. Öyküde yazar küçük yaşlarda Malatya şehrinde kaldığı üç evin genel özelliklerinden bahseder. Mekânın karakter üzerindeki etkisini görmek adına bu öykü dikkat çekici özellikler taşır. Yazar, bu mekânlardan o kadar etkilenmiş olacak ki mekân tasvirleri öykünün genelini kapsamaktadır. Yalsızuçanlar, öykünün birçok yerinde oturdukları mekâna 'Evimiz' diye hitap eder. Buda mekânın karakter üzerindeki olumlu etkiyi gösterir. Zira yazar yaşadığı evi benimsemese sahiplik ekini kullanmaz. Ayrıca bu kadar geniş ve ayrıntılı da bir tasvir yapmaz. Öyküyü Cemal adlı karakter anlatır. Cemal ayrıca öykünün başkişisidir. *“Evimiz önceleri, bir oda ve kilerdi. Hızna denilen, kışlık erzakın, peynir, pekmez, bulgur, simit, gendime, un, odun ve birkaç bakır kabın bulunduğu daracık kafesti. Evimiz dardı, bir hücre, bir barınak gibiydi. Dedemler, Mergemist'tan buraya taşınmışlardı. Büyükçe bir odası vardı ve burada oturuluyor, yiyip içiliyor, namaz kılınıp zikir yapılıyor ve yatılıyordu. İki duvarı boydan boya sedirle kaplanmıştı. Minik aynalı bir baş demiri de olan karyola öteki köşede idi. Karyolanın ayakucundan hızmaya girilirdi.”* (Evimiz, s.63). Alıntidan da anlaşılacağı üzere mekân karakterlerin yaşamında büyük yer kaplar. Karakterler gündelik hareketlerin çoğunu evin içerisinde gerçekleştirir. Yazar'ın öykülerinde de evin geniş bir mekâna dönüşmesi, karakterin içinde bulunduğu psikolojisi ile ilgilidir.

Yalsızuçanlar, evi bir yuva olarak öykülerinin içine sokar. Bu yuva aileyi koruyan kollayan küçük bir kaledir. İnsanın kaleye dönüştürdüğü ev, farklı boyutlarıyla, kişinin mahremiyet alanını koruyan sıcak bir ortam alanı oluşturur. Ev mekân olarak Yazar'ın öykülerinde kişisel bir mekândır. Kendine özgü kapalı bir hayat içerisinde yaşayan karakterler, kendi aralarında evin diliyle konuşur. Ev yazarın diliyle kişilik kazanır. İnsani özellikler gösterir. Bunu öyküde *“Evimiz üç ölü gördü”* (Evimiz, s.66) ifadesinden de anlayabiliriz.

Korkmaz ise kendi çalışmalarında ev ile insan arasındaki ilişkiyi yansıtmak için şu ifadeleri kullanır: *“Bu hikâyelerde kahramanlarla, üzerinde yaşadıkları mekân arasında birbirini tamamlayan bir uyum görülür. Dış dünya insanı sıkmaz aksine onun kişiliğinden bir parçayı yansıtır.”* (Korkmaz, 1997: 160). Dolayısıyla karakter ve mekân birleşimi öykülerde önemli bir yer tutmaktadır.

Öyküde başkişi Celal üç ayrı evden bahseder. Bahsedilen üç ayrı evde üç farklı yaşam ve öykü dikkati çeker. Değişen mekânlarla insan yaşamı da değişir. Ancak değişen bu yaşamlar karakterler üzerinde olumlu bir etki bırakır. Bu da mekânın insani bütünleştirip kucaklamasıyla olur. Diğer taraftan karakterlerin içinde bulunduğu psikolojik yapı mekâna da sirayet eder. Değişen dünya ve mekân düzenine karakterler uyum sağlar. Bu nedenle yaşamlarında olumsuz anlamda bir değişim söz konusu olmaz. Kundera'ya göre *“Dünya insanın parçasıdır, onun bir boyutudur ve dünya değiştikçe var oluş (in der-weltsein) da değişir.”* (Kundera, 2005: 48). Bu öyküde de Kundera'nın alıntısında ifade ettiği değişim görülür. Ancak bu değişim olumlu ve yapıcı bir değişimdir. Bu değişim esnasında mekân karaktere artı değer katar. Karakteri olgunlaştırır. Dar-kapalı mekân gibi yutucu bir özellik sergilemez.

Karakterler bu mekânlarda değişim ve dönüşümünü tamamlayarak olgun bir tavır sergilerler. Bu nedenle mekân özelliği bakımından kapalı bir ortam olan ev kahramanlardaki algı itibarı ile açık-besleyici bir mekâna dönüşür. Sadık Yalsızuçanlar, evin içindeki kültür ve yaşam biçimini, evin dilini kişisel bir dünyaya dönüştürür. Yalsızuçanlar, öykülerinde bu dili sıklıkla kullanılarak, evin geniş-besleyici bir mekâna dönüşmesini sağlar. Yalsızuçanlar, evin ruhuyla kahramanın ruhunu aynı perde de yansıyan iki gölge gibi resmeder.

Yazarın öyküde tasvir ettiği ev kavramları dikkat çekicidir. Yazar, Çocukluğunun tamamını geçirdiği Malatya'da günlük yaşamın izlerini evin içine sığdırır. Babasının işini, komşuların muhabbetini, sosyal sorunları, ev ahalisini ve daha birçok şeyi sığdırır. Bu tasvirleri yaparken yazarın mutluluğu satırlardan okuyucuya yansır. *“İkinci evimiz Cirikpınar Mahallesindeydi. Pınar sinemasından babamın sepetle bozuk para getirdiği, birkaç ineğin beslendiği, sütlerinden dondurma yapıldığı, dev kazanlarda mısır haşlandığı evimiz. Beyt gibiydi. İki dizeli. Geniş eyvanlıydı. Altta üç üstte iki odası vardı. Babam bir odayı tuvalet ve hamamıyla ayırarak Kenköllü'ye verdi.”* (Evimiz, s.67). Bu ifadeler kişilerin mekânla olan uyumunu göstermesi bakımında da dikkat çekicidir. Birbirini tamamlayan parçalar niteliğindedir.

Yazarın ‘İlkaşık’ adlı öyküsü açık mekân özelliklerini içinde barındırır. Öyküde Melekbaba İlkokulu'na giden başkişinin sıra arkadaşı Gıvrışlıh Sevim'e olan aşkı anlatılır. Öykü başkişinin evinde ve Melekbaba İlkokulu'nda geçer. Başkişi için her iki mekânda açık-besleyici mekân özelliği taşır. Melekbaba İlkokulu'nda sevdiği kızın olması okulu daha anlamlı kılar. Sevim'in başkişiyi sevip sevmediği belli değildir. Bu nedenle başkişi farklı bir heyecan yaşar. Öyküdeki ikinci mekân ise başkişinin evidir. Evde uyurken Sevim'i rüyasında gören başkişi farlı âlemlere dalar. Bunu da içinde bulunduğu, yaşadığı evde gerçekleştirir. Bu yönüyle yazarın yaşadığı ev açık-besleyici bir mekân özelliği taşımaktadır.

Mekân, anlatı kişisine farklı bir boyut kazandırır. *“Bir gece rüyama girdi. Top oynuyorduk Taştepe yokuşundaki evimizin arkasında bulunan sahada. Evleri sahaya bitişikti. Tahta çitle çevreliydi bahçeleri. Ben kaleciydim. Kaleyi beklerdim. Düşmandan korurdum takımı. Takım kaleye akınları önlemek için çırpınırdı. Top bahçelerine gitti. Çitin kırık bir yerinden dar aralıktan geçerek bahçeye girdim. Analığı bakır leğende çamaşır yıkıyordu, kendisi kızcık ağacının dibinde sek sek oynuyordu. Top onun bulunduğu yere doğru yuvarlanmıştı. Benim geldiğimi görünce yerden topu aldı ve her zamanki mahcup bakışıyla karşımda durarak uzattı. Heyecandan kalbim duracak gibiydi. Yaklaştım. Analığı çamaşırı bırakmış, ellerini bervaniliğine silerek doğrulmuştu. Topa uzanırken, dilimden, ‘Seviyorum seni’ döküldü. ‘Ben de’ dedi.”* (İlkaşık, s.195-196). Yukarıdaki alıntı kahramanın içinde bulunduğu psikolojik durumu izah etmede önemlidir. Başkişinin bu şekilde bir rüya görmesi, içinde bulunduğu mekâna da farklı bir boyut kazandırır. Öyle ki başkişi kendisini dış tehlikelerden koruyup kollayan evde yaşamaktan mutludur. *“İçtenlik mekânı olan bu mekânlarda karakter, kendisiyle, çevresi ve bütün evrenle uyum içerisinde.”* (Korkmaz, 2007: 411). Bu uyumu da biz bu öykü nazarında başkişide görmekteyiz.

Başkişi, okul ve evden oluşan yaşam alanında kendilik dünyasını kurar. Kanter de dediği gibi: *“Anlatı türlerinde kahramanların kendilik dünyalarını kurguladıkları ve güven içinde oldukları mekânlar açık ve geniş mekânlardır.”* (Kanter, 2008: 42). Bu nedenle açık besleyici mekânlar anlatı kişilerini rahatlatan ve yönlendiren bir unsuru içinde barındırır.

2.3. Ütopik Mekânlar

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde ütopik mekân unsurunu barındıran öyküler fazla yer almaz. Yazarın ütopik mekân özelliği taşıyan öykülerinde ise karakterler içerisinde bulunduğu ortamdan uzaklaşıp hayal ettiği mekâna geçmek ister. Bu öykülerde ütopik mekân, kahramanların sığındığı gerçekte var olmayan hayali kurguyla tasarlanmış mekânlardır. Ütopik *“Kurgu dünyasının kahramanları, gerçek hayatta bireylere benzer şekilde kendisini yetiştiren çevre ve kültüre karşı kayıtsızlık ya da nefret duyabilir. Bu noktada bireyin yabancılaşma süreci başlar. Ya birey bu sürecin sonunda derin bir kayıtsızlığa yönelir ve kendisine şartları içinde bir çevre oluşturmaya çalışır ya da güçlü duyguları onu hareket etmeye zorlar. Harekete geçen birey öncelikle aşamayacağını düşündüğü sınırları esnetmeye uğraşacaktır.”* (Demir, 2009: 299).

Kahramanlar, içinde bulundukları ortamdan kaçarak, hayal dünyalarında yeni mekânlar yaratırlar. Kahramanların yarattıkları bu tür mekânlar elde edemedikleri, elde etmelerinin zor olduğu fantastik yerlerdir. Korkmaz bu mekân türleri ile alakalı *“Bu hikâyelerde kendi arama problemi olan insanın, mekâna bakış tarzı esas alınır.”* (Korkmaz, 1997: 184) ifadelerini kullanır. Yalsızuçanlar, içinde yaşadıkları mekânın sıkıntılarına dayanamayan karakterleri bilinmeyen ancak arzu edilen mekânlara doğru yolculuğa çıkarır. Karakterlerin ise bu mekânlara yolculuğa çıkmalarının sebebi, kendilerini silik ve boğucu bir ortamdan huzurlu ve rahat bir ortamın içinde hayal etmelerinden dolaydır.

Ütopik mekânlar öykülerde yazar tarafından öykü merkezine konulmuş mekânlar değildir. Bu mekânlar mevcutta var olması mümkün olmayan ancak gerçekleşmesi arzu edilen, hayali düşüncelerin oluşumu ile ortaya çıkan mekânlardır. Bu mekânlar, *“Kişilerin içsel özlemleri, gerçek dünyada aradıkları oturma yerinden çok uzaklarda bir mekândır.”* (Şahin, 2006: 174). Bu ifadelerin yanında yazar ütopik mekân unsurlarını öyküde akıcı bir şekilde yansıtır. Bunun nedeni kahramanlarının içinde bulundukları düşünsel ortamın buna uygun olmasıdır.

Yazarın ‘Paskal’ adlı öyküsünde başkışı Ayşe Yanık’ın hayalini kurduğu evde ütopik mekân özelliği taşımaktadır. Bu mekânda yaşama arzusu içinde, yaşanan zaman ve ortamdan kaçma arzusunun bir sonucudur. Şehrin dar sokaklarında kendi yaşamsal ve evrensel değerlerini bir kenara bırakan başkışı çocuğunun geleceğini kurgulamak için mücadele verir. Verdiği mücadele sırasında türlü sıkıntılarla karşılaşan başkışı çocuğunun geleceği için bu sıkıntılara göğüs gerer. Başkışının içinde bulunduğu durumda gelecek hayalleri kurması dar mekândan, ütopik mekâna doğru bir yolculuğu simgeler. Ancak yaşadığı mekân ile hayal ettiği mekân zıt unsurlar içerir. Bu noktayla alakalı Yıldırım *“İki öge arasında görünüşte var olan ve belirli bir var oluşsal düzeyde görece bir gerçekliğe sahip olan zıtlığın sentez ya da tümleşme ile yüksek bir düzeye geçerek, uyum içinde çözülmesi ya da yok olması gerekir.”* (Yıldırım, 2005: 128) ifadeleriyle zıt unsurların sonunda olması gerekenlerle ilgili izahta bulunur.

Başkışının anlatıcılığını üstlendiği öykü, aslında Kumkale sahilinde geçer. Başkışı bulunduğu ortamda mutlu olmayı başaramaz. *“Ancak bunu başaramayan bireyler bulundukları şartları bir kaçışla aşmaya çalışırlar. Bu kaçış her zaman olumsuz anlamda düşünülmemelidir. Bu durum, vazgeçmek anlamına gelmeyebilir. Çünkü birey şartlar ya da insanlar tarafından zorlanmıştır ve önündeki tek çözüm yolu gitmektir. Peki, kahraman nereye gidecektir? Onun için yuvasının yerini tutabilecek, ona bu kavramın sunduklarını sağlayabilecek mekân neresidir?”* (Demir, 2009: 299). Öyküde başkışının yuvasının yerini tutabilecek yer hayalinde yaşadığı evdir. Normal şartlarda çatısı ve kapısı olmayan bir mekân da mutsuz bir şekilde yaşayan Ayşe Yanık, oğlu Kenan Yanık ve köpeği Paskal için en ideal mekân sıcak bir yuva ortamıdır. Bu nedenle başkışının bulunduğu mekândan kaçma isteğini yukarıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi ‘vazgeçmek’ anlamında yorumlamamak gerekir.

Başkışının kaldığı Kumkale sahili mekân olarak açık bir yer olmasına rağmen başkışının yaşadığı sıkıntılardan ötürü kapalı-yutucu mekân özelliği taşır. Ancak bu kısımda bizi ilgilendiren kısım yukarıdaki paragrafta da dile getirdiğimiz üzere başkışının hayalleridir. Ayşe Yanık’ın hayallerindeki ev onu mutlu eden sarıp sarmalayan bir yapıdadır. Bu yapı itibarıyla da başkışının hayalindeki ev ütopik mekân özelliği taşır. *“Bir evimin olmasını çok istiyorum. Sıcak suyu olmasa da musluklarından su akması benim için yeterli. Elektrik olsun ve oğlum geceleri ders çalışabilsin. Mağarada elektrik ve su yok, zor şartlarda yaşıyoruz burada. Korunmak için de Paskal adında bir köpek besliyoruz. Kışın çöplüklerden kutu toplayarak geçimimizi sağladık, elime ne geçtiyse oğluma harcadım. Bir gün acaba çatısı olan bir evde oturabilecek miyiz? Oğlum, böyle bir evde ayaklarını uzatarak televizyonda çizgi film seyretmeyi hayalliyor. Paskal’ı da oğlumu da bu sefaletten bir gün kurtaracağım.”* (Paskal, s.163). Başkışının çatısı olan bir evi hayal etmesi kendisini kuşatacak koruyacak bir yuvaya ihtiyaç duymasından ötürüdür. Karakterin hayalini kurduğu eve o ruhu kazandıran başkışının bakış açısıdır. Çünkü dışarıda mağarada sürdüğü yaşam geleceğe dair umut vermemektedir. Ayrıca her türlü tehlikeye açık bir konumdadır. Ancak kapısı, penceresi çatısı olan bir mekân her zaman kollayıcı bir konumdadır. Birçok kişi için ütopik mekân özelliği taşımayan ev ortamı karakterin elde etmesi güç bir ortamdır. Bu nedenle bu tarz mekânlar başkışının özelinde ütopik mekân özelliği taşır. Başkışının hayalini kurduğu *“bu yeni mekân, yuva/ev/vatan kavramları kendisi için artık içi boşalmış ya da olumsuzlanmış imgelere dönen kahramana çok daha cazip gelebilir. Bu hayali ülke kahramana, şimdiye kadar yitirdiği ve tekrar*

ihtiyaç duyduğu değerleri vaat etmektedir. Kahraman orada güvende ve mutlu olacaktır.” (Demir, 2009: 299). Bu şekilde yaşama daha sıkı tutunarak hayalini kurduğu yaşama doğru mücadele edecektir. Öyle ki kişiyi hayatta tutan en önemli değerlerden birisi de hayalini geleceği yaşama istediğidir.

Yalsızuçanlar, bulunduğu ortamda huzuru bulamayan başkışiyi hayaller dünyasına sokarak ütöpik düşüncelere sevk eder. Bu sayede başkışi yaşama umudunu artırır ve geleceğe dönük planlamalar yaparak umutlu bir şekilde hayatını sürdürür.

SONUÇ

Sadık Yalsızuçanlar'ın öyküleri hayatın içinden birçok kesiti okuyucuya sunmaktadır. Bu yönüyle birçok okuyucu kendine dair hikâyeleri yazarın öykülerinin satır aralarında görebilir. Ayrıca yazar doğu ve batı edebiyatının önde gelen aydınlarından edinmiş olduğu bilgileri öykülerine aktararak iki ayrı medeniyeti öykülerinde bir araya getirmiş ve bunun sonucunda özgün bir anlatım tarzı yakalamıştır. Yazarın öykü dünyasının görsel şeklini mekânlar oluşturmuştur. Yazar Anadolu'da doğup büyüyen biri olması nedeniyle eserlerinde Anadolu vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geçen olaylarda yazar sosyokültürel, eğitim, ekonomik ve daha birçok yapıyı okuyucularına aktarmıştır. Bununla birlikte Anadolu'dan büyük şehirlere göç eden insanların hikâyelerine de öykülerinde yer vermiştir.

Yalsızuçanlar, çevresel ve algısal mekân başlığı altında sınıflandırılabilir birçok mekâna yer vererek öykülerinde kurgulamış olduğu olaylarla mekânları bağdaştırmış ve konu bütünlüğü sağlamaya çalışmıştır. Bu hâliyle Yalsızuçanlar'ın öykülerindeki mekân kurgusu başarıyla işlenmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Bachelard, G.(1996), *Mekânın Poetikası*, (Çev. Aykut Derman), Kesit Yay., İstanbul.
- Bachelard, G. (2006), *Su ve Düşler*, (Çev. Olcay Kunal) Y.K.Y., İstanbul.
- Bourneur,Q. & Roland, R. (1989),*Roman Dünyası ve İncelemesi*,(Çev. Hüseyin Gümüş), K.B.Y., Ankara.
- Çetişli, İ. (2004), *Metin Tahlillerine Giriş/2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yay., Ankara.
- Demir, A. (2009), “Türk Edebiyatında Mekân”, (1870-1922 Dönemi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Kayseri.
- Jung, C. G. (1999), *Keşfedilmemiş Benlik*, (Çev. Barış İlhan-Canan Enersılay), İlhan Yay., İstanbul.
- Kanter, F. (2008), “Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Elazığ.
- Korkmaz, R. (1997), *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, Y.K.Y., İstanbul.
- Korkmaz, R. (1997), “Kemal Tahir'in Sağırdere Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”, *Adam-Sanat*, s. 42-44.
- Korkmaz R. (2007), “Romanda Mekânın Poetiği”, *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*, (Ed: Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker), Ankara, s. 399-415.
- Kundera, M. (2001), *Roman Sanatı*, (Çev. Aysel Bora), Can Yay., İstanbul.
- Lukacs, G.(1985), *Roman Kuramı*, (Çev. Sedan Ümran), Say Yay., İstanbul.
- Şahin, V. (2006), “Tahsin Yücel'in Öyküleri Üzerine Bir İnceleme”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Yalsızuçanlar, S. (2013), *Küf*, Timaş Yay., İstanbul.
- Yalsızuçanlar, S. (2012), *Garip*, Timaş Yay., İstanbul.
- Yalsızuçanlar, S.(2014), *Huruf*, Timaş Yay., İstanbul.

Yıldırım, A. (2005), “Zıtlık Kavramı ve Divan Şiirinde Zerre-Güneş Sembolizm”i, Bilig, S.25, s. 125–128, Ankara.

Yıl:1 Sayı:1 Aralık, 2020, s.42-50

Year:1 Issue:1 December, 2020, p.42-50

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
10-11-2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
22-12-2020

Gülsima TOPTAL

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı
toptalgulsima@gmail.com

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİL BİLGİSİ ÖĞRENİMİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ¹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin dil bilgisine yönelik tutumlarının çeşitli sosyo-demografik özellikler (cinsiyet, sınıf, anne eğitim, evde kendilerine ait oda, okul haricinde kurs ya da etüt merkezinde eğitim ve aylık kitap okuma sayıları) açısından incelenmesi ve aralarındaki farklılıkların tespit edilmesidir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Elazığ il merkezinde bulunan ve Random yöntemiyle belirlenmiş ortaokullardaki öğrenciler (172 kız ve 249 erkek) oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Özkaya ve Coşkun (2018) tarafından geliştirilen Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 paket programından yararlanılmıştır. Araştırmada sonuç olarak; ortaokul öğrencilerinin cinsiyet, sınıf, anne eğitim, evde kendilerine ait oda, okul haricinde kurs ya da etüt merkezinde eğitim ve aylık kitap okuma sayıları düzeylerine göre aralarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil Bilgisi, Tutum, Ortaokul, Öğrenci

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the attitudes of secondary school students towards grammar in terms of various socio-demographic characteristics and to determine the differences between them. The screening model was used in the research. The study group consisted of randomly selected secondary school students (172 girls and 249 boys) in the city center of Elazığ. The Attitude Scale towards Grammar developed by Özkaya and Coşkun (2018) was used as data collection tool. SPSS 22 package program was used for data analysis. As a result of the research; they were found that there were significant differences between the

¹ Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda Sözel Bildiri (Özet) olarak sunulmuştur

secondary school students according to their gender, class, mother education, their own room at home, education at the course or study center outside the school and the number of monthly book reading.

Keywords: Grammar, Attitude, Secondary School, Student

GİRİŞ

Dil, insanların iletişim kurabilmek için kullandığı en etkili araçtır. Dünya üzerinde kullanılan her dilin kendine özgü biçimleri ve kuralları vardır. Bu kurallar genel çerçevede “dil bilgisi” olarak ifade edilebilir. Birey yaşadığı toplumda iletişim kurabilmek, kendini ifade etmek ve anlayabilmek için dili kullanır. Kullandığı dilin özelliklerini, kurallarını bilmesi o dilin kullanıldığı toplumda yaşayabilmesi için adeta bir gerektir, bu sebep ile dil bilgisi eğitim ve öğretiminin de doğru ve etkili bir şekilde bireylere verilebilmesi önemlidir.

İlköğretimden başlayarak üniversite eğitimine kadar devam eden bir süreci kapsayan dil bilgisi eğitiminin, bu uzun eğitim sürecine rağmen yine de öğrenciler tarafından yeterince kavranmadığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle dil bilgisi ile ilgili kapsamlı araştırmalar, hem bu soruna yol açan etkenlerin ortaya çıkarılmasında hem de dil bilimi alanına katkı sağlaması hususunda büyük öneme sahiptir.

Dil, değerlerini birbirleriyle olan ilişkilerinden alan birimlerin oluşturduğu bir dizge, dil bilgisi de bu dizgeyi ortaya koymayı, dizgeyi oluşturan kuralları bulmayı, bunları tutarlı bir biçimde açıklamayı amaçlayan çalışma alanıdır (İşcan ve Kolukısa, 2005). Bir diğer tanımda dil bilgisi (gramer), “Bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim dalı olarak ifade edilmiştir (Erdem, 2008). Hartwell (1985), dil bilgisi ile kastedilen şeyin; “bir dilin kelimelerinin daha büyük anlamlar taşıyacak şekilde düzenlendiği biçimsel kalıplar kümesi olduğunu, bu kalıpların kullanılabilmesi için bilinçli bir sorgulamanın yapılması gerektiğini” belirtmiştir. Dil bilgisi, sadece bir bilgi türü ya da pratik bir beceri değil, aynı zamanda ifadelerin biçimsel ve anlamsal sorgulama yeteneğinin altında yatan temel bir bilişsel yapıdır (Knowles, 2000).

Dil bilgisinin bilişsel yapısı, aynı zamanda bireylerde olması gereken iletişimsel yeterliliği de beraberinde getirir. İletişimsel yeterlilik, iletişimsel hedeflere ulaşmak için bir dilin dilbilgisi ve kelime bilgisinin nasıl kullanılacağını ve bunun sosyal olarak, uygun bir şekilde nasıl yapıldığı bilgisini içerir. İletişimsel hedefler, bir dili öğrenmeye çalışan bireylerin temel hedeflerinden biridir. Bu nedenle, hedeflere ulaşabilmek için dil bilgisi öğrenimi oldukça önemlidir (Zhang, 2009).

Dil bilgisi öğretimi, dile ilişkin saygı ve özgüven oluşturmak, dil başarısını artırmaya yardımcı olmak, dili korumak, dilin sorunlarını anlamaya ve aynı zamanda yabancı dil öğretimine yardımcı olmak gibi amaçlar çerçevesinde yapılmaktadır. (Hudson, 1992). Bu nedenle dil bilgisinin sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, sağlıklı ve planlı bir biçimde öğretilmesi ve öğrencilerin dil bilgisine yönelik olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlayacak bir öğretim tarzının belirlenmesi, büyük öneme sahiptir (Özkaya ve Coşkun, 2018).

Bu kapsamda, öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutumlarının belirlenmesinin, eğitim öğretim sürecindeki eksikliklerin giderilmesine ve öğretim programının öğrencilerin ilgi ve başarılarını arttıracak şekilde düzenlenmesine olanak sağlayacağı düşünüldükçe araştırmada, ortaokul öğrencilerinin dil bilgisine yönelik tutumlarının çeşitli sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi amaç edinilmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve toplanan verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, ortaokullarda öğrenim gören öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutumlarının çeşitli sosyo-demografik değişkenler kapsamında araştırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında; "geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan ve araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesnenin, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışıldığı" tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırma, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Elazığ merkezinde bulunan ve Random (rastgele) yöntemiyle seçilen ortaokullarda yürütülmüştür. Araştırma grubunu, uygulamanın yapıldığı gün okulda bulunan 5,6,7, ve 8. sınıflarda öğrenim gören, 11-14 yaş aralığında 172 kız, 249 erkek olmak üzere 421 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada; uzman görüşü alınarak araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Özkaya ve Coşkun (2018) tarafından geliştirilen Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Özkaya ve Coşkun 2015-2016 eğitim öğretim yılında 200 ortaokul öğrencisi üzerinde ölçeği uygulamışlardır. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA); ardından da söz konusu yapının geçerli bir yapı olup olmadığını belirlemek üzere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. AFA sonucunda ve Derse Yönelik Kazanımlar, Derse Yönelik Güçlükler ve Sınıf İçi Etkileşim olmak üzere üç boyutlu ve 21 maddeli bir yapıya ulaşılmıştır. Ölçeğin AFA ile belirlenen üç boyutlu yapısı DFA ile doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenirliğini belirlemek için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayılarından ve madde-toplam korelasyonundan yararlanılmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sonucu ölçeğin, ortaokul öğrencilerinin dil bilgisine yönelik tutumlarını belirleyebilecek nitelikte bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir (Özkaya ve Coşkun, 2018).

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında elde edilen veriler, SPSS 22 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizine geçmeden önce, verilerin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığı Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenerek belirlenmiştir. Dil bilgisine yönelik tutum düzeyine ilişkin veri setinin, Basıklık katsayısı, 236; Çarpıklık katsayısı, -646 olarak bulunmuştur. Basıklık ve Çarpıklık katsayıları incelendiğinde, Tabachnick ve Fidel (2015)'in belirttiği sınırlar içerisinde (-1.5 ile +1.5) yer alan veri setinin normal bir dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışma kapsamında parametrik testlerden, ikili karşılaştırmalar için Bağımsız Gruplar için T-Testi, ikiden fazla grubun bulunduğu karşılaştırmalarda ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way Anova) kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarının anlamlı çıkması durumunda, farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin kişisel özelliklerinin ortaya çıkarılmasında, frekans (f), yüzde (%), ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (ss) gibi betimsel istatistik yöntemlerinden faydalanılmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Tablo 1. Öğrencilerin derse yönelik tutum ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları genel ortalamalara ilişkin tanımlayıcı bilgiler

<i>Ölçek</i>	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	<i>X</i>	<i>SS</i>
Derse Yönelik Kazanım	421	10,00	40,00	30,81	7,61
Derse Yönelik Güçlük	421	6,00	24,00	11,40	5,24

Ortaokul Öğrencilerinin Dil Bilgisi Öğrenimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Sınıf İçi Etkileşim	421	5,00	20,00	16,38	4,40
DBYTÖ	421	30,00	80,00	58,59	9,02

Dil bilgisine yönelik tutum ölçeği alt boyutlarının genel ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamanın “derse yönelik kazanım” alt boyutunda ($\bar{X}=30,81\pm7,61$), en düşük ortalama değerin “derse yönelik güçlük” alt boyutunda ($\bar{X}=11,40\pm5,24$) olduğu görülmektedir. Dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam puan ortalaması ise ($\bar{X}=58,59\pm9,02$) olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılığı için t- testi sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	s	sd	t	p
Derse Yönelik Kazanım	Kız	172	33,00	6,55	419	5,026	,000
	Erkek	249	29,30	7,93			
Derse Yönelik Güçlük	Kız	172	10,09	4,29	419	3,506	,000
	Erkek	249	12,30	5,64			
Sınıf İçi Etkileşim	Kız	172	17,27	3,87	419	-4,340	,000
	Erkek	249	15,76	4,63			
Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği	Kız	172	60,36	8,40	419	3,380	,000
	Erkek	249	57,37	9,25			

Tablo 2’de öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum ölçeğine ait puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre farklılığını gösteren t-testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçları, cinsiyet değişkenine göre dil bilgisine yönelik tutum ölçeği ile alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Buna göre derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyutlarında, kız öğrencilerin puan ortalamaları erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Derse yönelik güçlük alt boyutunda erkek öğrencilerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülürken, dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam puan ortalamalarında da yine kız öğrencilerin puan ortalamalarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlara göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre dil bilgisine yönelik ilgi ve tutumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum puanlarının sınıf değişkenine göre farklılığı için anova testi sonuçları

Alt Boyut	Sınıf	n	$\bar{x}$	s	F	p	Tukey
Derse Yönelik Kazanım	5.Sınıf ₁	121	29,67	8,16	9,282	,000	2>1
	6.Sınıf ₂	114	33,87	5,16			2>4

Ortaokul Öğrencilerinin Dil Bilgisi Öğrenimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

		7.S ınıf 3	100	29, 15	9,12			2>3
		8.S ınıf 4	86	30, 30	6,49			
Derse Güçlük	Yönelik	5.S ınıf 1	121	12, 60	5,72	9,548	,00 0	1>2
		6.S ınıf 2	114	9,3 2	3,74			3>2
		7.S ınıf 3	100	12, 28	5,69			4>2
		8.S ınıf 4	86	11, 44	4,96			
		Sınıf İçi Etkileşim		5.S ınıf 1	121	15, 42	5,02	11,281
		6.S ınıf 2	114	18, 28	2,34			2>3
		7.S ınıf 3	100	15, 47	5,09			2>4
		8.S ınıf 4	86	16, 25	3,92			
Dil Yönelik Ölçeği	Bilgisine Tutum	5.S ınıf 1	121	57, 70	9,59	5,795	,00 1	2>1
		6.S ınıf 2	114	61, 49	6,95			2>3
		7.S ınıf 3	100	56, 90	10,4 2			2>4
		8.S ınıf 4	86	58, 00	8,11			

Tablo 3’de öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum ölçeğine ait puan ortalamalarının sınıf değişkenine göre farklılığını gösteren anova testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçları, sınıf değişkenine göre dil bilgisine yönelik tutum ölçeği ile alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine göre derse yönelik kazanım alt boyutunda, 6. sınıf öğrencilerin puan ortalamalarının diğer sınıflara göre daha yüksek olduğu görülürken, derse yönelik güçlük alt boyutunda 5. sınıf öğrencilerinin puan ortalamalarının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Sınıf içi etkileşim alt boyutunda ve dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam

Ortaokul Öğrencilerinin Dil Bilgisi Öğrenimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

puanlarında 6. sınıf öğrencilerinin puan ortalamalarının yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre 6. sınıf öğrencilerinin dil bilgisine yönelik tutumlarının diğer sınıflara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 4. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum puanlarının evde çalışma odasına sahip olma değişkenine göre farklılığı için t-testi sonuçları

Ölçek	Çalışma Odası	n	$\bar{x}$	s	sd	t	p
Derse Yönelik Kazanım	Evet	346	31,34	7,23	419	3,096	,002
	Hayır	75	28,37	8,83			
Derse Yönelik Güçlük	Evet	346	11,17	5,25	419	-1,975	,051
	Hayır	75	12,46	5,13			
Sınıf İçi Etkileşim	Evet	346	16,64	4,16	419	2,667	,008
	Hayır	75	15,16	5,23			
Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği	Evet	346	59,16	8,67	419	2,771	,006
	Hayır	75	56,00	10,16			

Tablo 4'te öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum ölçeğine ait puan ortalamalarının çalışma odasına sahip olma değişkenine göre farklılığını gösteren t-testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçları, çalışma odasına sahip olma değişkenine göre dil bilgisine yönelik tutum ölçeği ile derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Derse yönelik güçlük alt boyutunda ise istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyutları puan ortalamaları ile dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam puanlarında, evde çalışma odasına sahip öğrencilerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin evde bir çalışma odasına sahip olmalarının dil bilgisine yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum puanlarının kursa gitme değişkenine göre farklılığı için t-testi sonuçları

Ölçek	Kurs	n	$\bar{x}$	s	sd	t	p
Derse Yönelik Kazanım	Evet	123	31,91	6,78	419	2,037	,043
	Hayır	298	30,36	7,90			
Derse Yönelik Güçlük	Evet	123	11,29	5,00	419	-,280	,779
	Hayır	298	11,44	5,35			
Sınıf İçi Etkileşim	Evet	123	17,01	4,03	419	2,003	,046
	Hayır	298	16,11	4,52			
Dil Bilgisine Yönelik	Evet	123	60,22	8,78	419	2,423	,016
	Hayır	298	57,92	9,05			

Tutum
Ölçeği

Tablo 5’de öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum ölçeğine ait puan ortalamalarının kursa gitme değişkenine göre farklılığını gösteren t-testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçları, kursa gitme değişkenine göre dil bilgisine yönelik tutum ölçeği ile derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Derse yönelik güçlük alt boyutunda ise istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Öğrencilerin bir kursa katılma durumlarına göre, öğrencilerin derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyut puanları ile dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin okul dışında bir eğitim/öğretim faaliyeti içerisinde bulunmalarının onların dil bilgisi tutumları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum puanlarının bir ayda okunan kitap sayısı değişkenine göre farklılığı için anova testi sonuçları

Alt Boyut	Kitap Sayısı	n	$\bar{x}$	s	F	p	Tukey
Derse Yönelik Kazanım	Hiç okumam ¹	5	21,80	10,80	6,819	,000	3>1, 5>1
	Bir kitap ²	26	26,30	7,49			3>2, 5>2
	İki kitap ³	81	31,85	6,38			5>4
	Üç kitap ⁴	98	29,28	7,14			
	Üçten fazla ⁵	211	31,90	7,79			
Derse Yönelik Güçlük	Hiç okumam ¹	5	14,60	8,59	1,143	,336	-
	Bir kitap ²	26	12,57	4,70			
	İki kitap ³	81	11,85	4,69			
	Üç kitap ⁴	98	11,12	4,92			
	Üçten fazla ⁵	211	11,13	5,55			
Sınıf İçi Etkileşim	Hiç okumam ¹	5	13,40	7,66	4,560	,001	3>2, 3>4
	Bir kitap ²	26	14,42	4,86			
	İki kitap ³	81	17,34	3,80			
	Üç kitap ⁴	98	15,41	4,45			

	<i>Üçten fazla⁵</i>	211	16, 76	4,30			
<i>Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği</i>	<i>Hiç okumam¹</i>	5	49, 80	9,93	8,767	,000	3>1, 3>2
	<i>Bir kitap²</i>	26	53, 30	8,63			5>2, 3>4
	<i>İki kitap³</i>	81	61, 04	8,13			5>4
	<i>Üç kitap⁴</i>	98	55, 82	7,80			
	<i>Üçten fazla⁵</i>	211	59, 80	9,28			

Tablo 6’da öğrencilerin dil bilgisine yönelik tutum ölçeğine ait puan ortalamalarının bir ayda okunan kitap sayısı değişkenine göre farklılığını gösteren anova testi sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçları, bir ayda okunan kitap sayısı değişkenine göre dil bilgisine yönelik tutum ölçeği ile derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir. Derse yönelik güçlük alt boyutunda ise istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Öğrencilerin bir ayda okunan kitap sayısı durumlarına göre, öğrencilerin derse yönelik kazanım ve sınıf içi etkileşim alt boyut puanları ile dil bilgisine yönelik tutum ölçeği toplam puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, öğrencilerin kitap okuma sayısı arttıkça dil bilgisine yönelik tutumlarının da arttığı yorumu yapılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dil insanlar arasında iletişimi sağlayan en temel araçtır. Bu kapsamda dil öğretiminin temel amacını, bireylerin bilgi kaynaklarına ulaşarak duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirmek ve dil aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeleri oluşturmaktadır. Bu nedenle dil bilgisi öğretimi bireyin erken yaşlarında dikkat edilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmakta ve bireyin dil bilgisine yönelik tutumu önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada da, ortaokul düzeyindeki çocukların dil bilgisine yönelik tutumları farklı değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırmanın sonuçlarına göre; cinsiyet, sınıf düzeyi, özel çalışma ortamının bulunup bulunmadığı, okul dışında bir kursa katılıp katılmama ve bir ayda okunan kitap sayısı gibi değişkenlerin, öğrencilerin dil bilgisi dersine ilişkin tutumlarını etkilediği ortaya çıkmıştır.

Cinsiyet bakımından erkek öğrencilerin derse yönelik güçlük alt boyutunda puan ortalamalarının daha yüksek olduğu söylenebilirken kız öğrencilerin ise dil bilgisi dersine yönelik ilgi ve tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Sınıf düzeyi açısından sonuçlar incelendiğinde 6. sınıf öğrencilerinin dil bilgisi derslerine yönelik tutumlarının 5,7 ve 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Literatürde ortaokul öğrencilerinin dil bilgisi öğrenimine yönelik tutumlarının incelenmesine benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan araştırmanın bu yönüyle özgünlük taşıdığı ve eğitimcilere dil bilgisiyle ilgili çalışmalarda yön verebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda; araştırma sonuçları doğrultusunda bazı öneriler sunulmaktadır;

Dil bilgisi öğretimi Türkçenin dört temel becerisinden olan okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileriyle bir bütünlük içerisinde yürütülmelidir.

Dil bilgisi öğrencilere sadece öğretilmekle kalınmamalı aynı zamanda bunun bir beceri haline getirilmesi teşvik edilmelidir.

Öğrencilerin dil bilgisine yönelik ilgi ve tutumlarını geliştirici araştırmalar yapılmalı, tespit edilen eksikliklerin giderilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Araştırma kapsamında sadece ortaokul öğrencilerinin dil bilgisine yönelik tutumları incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda lise düzeyindeki öğrenciler için de çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Erdem, İ. (2008). Öğretmen görüşlerine göre dil bilgisi konularının öğretilme güçlükleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 85-105.
- Hartwell, P. (1985). Grammar, grammars, and the teaching of grammar. *College English*, 47(2), 105-127.
- Hudson, R. (1992). *Teaching Grammar: A Guide for the National Curriculum*. Oxford UK: Blackwell Publishers.
- İşcan, Â., & Kolukısa, H. (2005). İlköğretim ikinci kademe dil bilgisi öğretiminin durumu, sorunları ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 299-308.
- Karasar, N., (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 26. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Knowles, J. (2000). Knowledge of grammar as a propositional attitude. *Philosophical Psychology*, 13(3), 325-353.
- Özkaya, P. G., & Coşkun, M. V. (2018). Dil Bilgisine Yönelik Tutum Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 636-651.
- Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (2015). *Using Multivariate Statistics*, (Baloğlu, M., Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Zhang, J. (2009). Necessity of Grammar Teaching. *International Education Studies*, 2(2), 184-187.